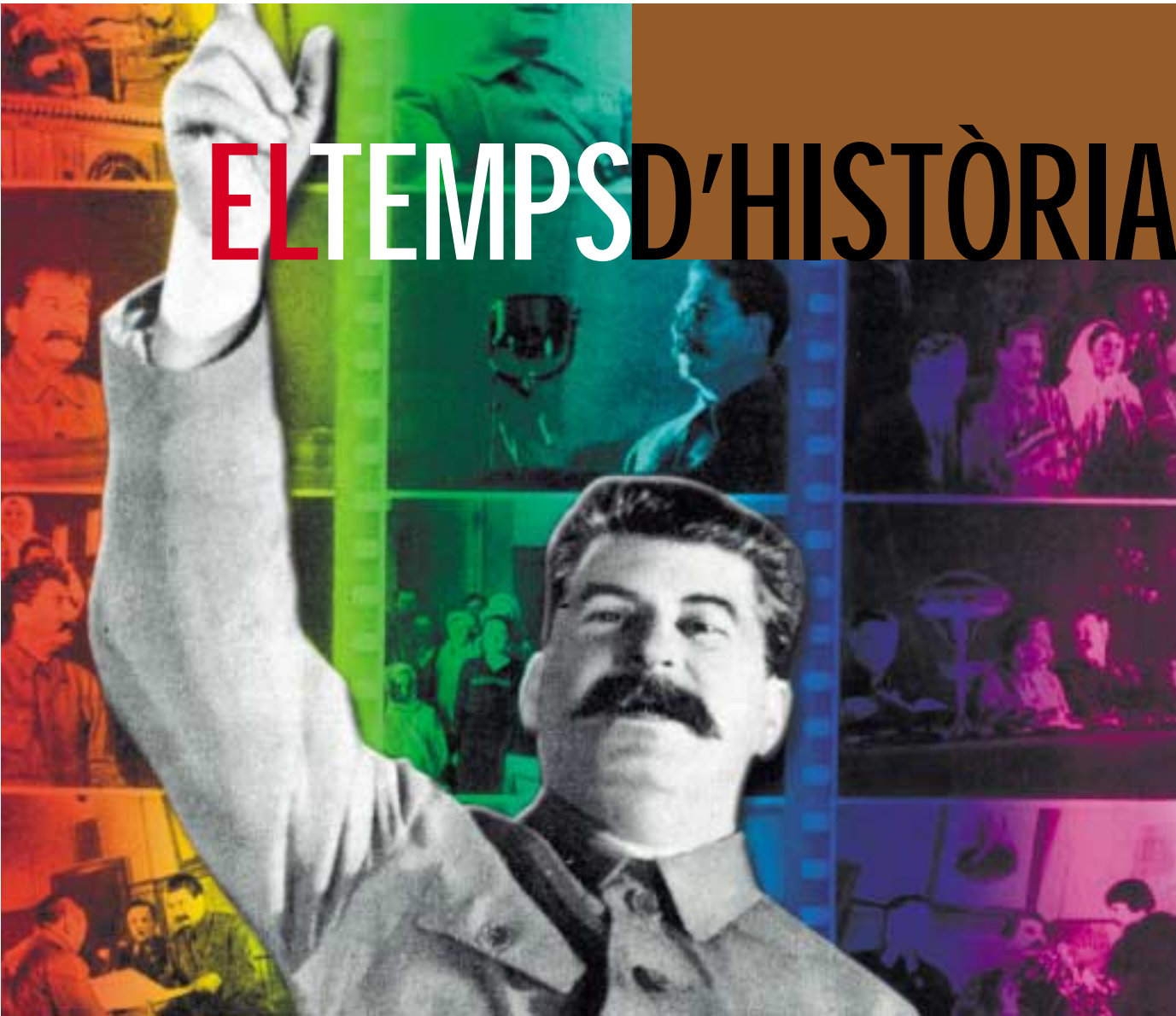

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

Suplement mensual publicat a EL TEMPS, núm. 992

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

STALIN I L'ESTALINISME

Quan tot just s'acaba de complir mig segle de la mort de Ióssif Stalin, EL TEMPS d'Història analitza en aquest número els setanta anys de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques, des del seu origen revolucionari, l'octubre de 1917, fins a la seua descomposició, a les acaballes de 1991, parant especial atenció al que va significar l'època estalinista. A més, Llibert Ferri ens acosta a la complicada situació actual de la Federació Russa, la peça més gran de totes les que formaven l'URSS.

- 53 EDITORIAL
- 54 APUNT
El retorn dels almogàvers?
- 58 RODA EL MÓN
Monstres de pedra de llarga història i futur incert
- 61 FER I DESFER
- 62 DOSSIER
Els setanta anys d'història de l'URSS
- 80 HISTÒRIA EN LIBRES

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIA, SA

COORDINACIÓ: PELAI PÀGES I MIQUEL PAYERAS
DOCUMENTACIÓ GRÀFICA: JESÚS PRATS

El 5 de març va fer cinquanta anys de la mort de Ióssif Stalin, el dictador soviètic que durant gairebé tres dècades va dirigir, amb mà de ferro, els destins de la Unió Soviètica i de bona part d'Europa i del món. Foren els anys durant els quals Rússia havia de viure una de les pitjors etapes de la seua història més recent: les pur-

Cinquanta anys de la mort de Stalin: la història de l'URSS

gues, les deportacions de pobles sencers, el Gulag, l'eliminació de tots els dissidents polítics varen estar a l'ordre del dia fins al moment de la seua mort. I la seua influència es va estendre més enllà de les fronteres soviètiques, com es va posar en evidència a Catalunya, durant la Guerra Civil del 1936-1939. Però va ser també el període en què la Unió Soviètica va esdevenir potència mundial, en clara competència amb els Estats Units d'Amèrica.

L'ocupació soviètica de mig Europa durant els darrers anys de la guerra mundial va oferir a Rússia una posició de força que no hauria pogut imaginar mai en el període prebèl·lic i que li va atorgar el control directe de tota l'Europa oriental. L'URSS havia deixat de ser l'únic país socialista del món.

La mort de Stalin –el Gran Germà d'Orwell, que aspirava a controlar-ho tot– ens serveix per a revisar el que ha estat la història de la Unió Soviètica des dels anys llunyans del triomf de la revolució russa –aquella revolució que havia de “transformar el món”– fins a la crisi final del sistema soviètic i el panorama que presenta la situació actual de l'estat que continua essent el més extens del Planeta.

Entre 1917 i 1991 va transcórrer un període que, en sentit històric, és el que dóna contingut al segle XX –el segle curt de què parla l'historiador anglès Eric Hobsbawm–: perquè la problemàtica que inaugura aquell conjunt de fenòmens que van caracteritzar el segle XX es va iniciar justament amb la revolució russa. Sense aquesta revolució es fa difícil entendre els feixismes, la Segona Guerra Mundial, la guerra freda, la descolonització i les revolucions tercermundistes, la política de blocs, etc. I sense el desgavell en què finalment va sucumbir Rússia, definitiu a partir de 1991, costaria d'entendre la nova prepotència americana, que des de la primera guerra del Golf, també l'any 1991, es va estendre durant els darrers anys del segle XX i esdevé el tret més acusat, internacionalment, de l'inici del nou segle XXI.

Altrament, el fracàs de la revolució russa, que havia de convertir el segle XX en el segle del socialisme, va acabar transformant-lo en el segle de la frustració socialista.

“Sense el desgavell en què finalment va sucumbir Rússia, definitiu a partir de 1991, costaria d'entendre la nova prepotència americana, que des de la primera guerra del Golf ha esdevingut el tret més acusat de l'inici del segle XXI”

El retorn dels almogàvers?

Pau Viciano recorda en aquest article com els almogàvers sempre han estat presents a la nostra memòria col·lectiva, però adverteix que cal anar més enllà de les “exaltacions heroiques”.

Ara que es commemora el set-cents aniversari de l'anomenada Companyia Catalana, hi ha veus que alerten de l'esllanguiment del mite heroic dels almogàvers. Fins i tot es denuncia una certa banalització d'aquell episodi patriòtic. Amb el nom d'almogàvers, en efecte, s'ha batejat des d'infinites filades de moros i cristians, fins a penyes d'aficionats al futbol. El que troba a faltar aquest nacionalisme historicista són publicacions capaces de fer arribar a la societat catalana el significat d'aquella epopeia. La literatura és, com ja va succeir en la Renaixença, el vehicle més eficaç per a dur aquest missatge a un públic poc interessat per la història acadèmica, que, d'altra banda –i no sense motius de pes– s'ha distanciat d'aquest ús tan militant del passat. Un autor com Francesc Puigpelat ha manifestat la necessitat de ressuscitar el mite dels almogàvers com a element d'orgull nacional. No es tracta de presentar aquells guerrers com uns sants, però aquesta idea d'una Catalunya heroica seria un antídote eficaç contra els mites igualment bel·licosos de l'Espanya eterna. La seua novel·la *Roger de Flor, el lleó de Constantinoble* (2003) s'afegeix així a una altra obra –*La ruta dels almogàvers* (2001)– que combina la memòria amb el llibre de viatges. Els lectors interessats a viure les aventures d'aquells guerrers des de la bona consciència del patriotisme conservador poden acudir al llibre de divulgació his-

tòrica de Jep Pascot titulat *Els almogàvers o l'epopeia medieval dels catalans, 1302-1388*, publicat originalment en francès i amb diverses edicions en català. Per cert, l'autor va ser un nord-català, coronel de l'exèrcit francès, que va ocupar càrrecs de responsabilitat en el govern reaccionari i col·laboracionista de Vichy entre 1942 i 1944. Això ens duu a una altra qüestió, la de l'ambigüitat dels mites històrics. Els almogàvers podien ser reclamats per un nacionalista tradicionalista francès com a patriotes catalans i, per tant, glòries de França. I els espanyols no s'han quedat enrere. És possible que els almogàvers –per dir-ho així– hagen prestat, com a mercenaris, més serveis al nacionalisme espanyol que no al català.

Quan el general Prim, natural de Reus però militar al servei del colonialisme espanyol, va envair el Marroc, els seus voluntaris catalans eren comparats amb els almogàvers en poemes patriòtics com aquest: “*Míralos, Cataluña: son tus hijos./ Los nietos de los bravos campeones/ que en Mallorca y en Grecia combatieron./ Tú los viste partir: los ojos fijos/ tuviste en ellos, cuando ya pisaban/ los campos mauritanos.*” L'arabista valencià Julià Ribera, arran del *Desastre* de 1898, reclamava l'aparició d'uns nous almogàvers que recuperaren l'illa de Cuba per a Espanya. I fins i tot Franco tenia una debilitat per aquells feréstecs guerrers, com es pot veure en la pel·lícula *Raza* (1941), basada en un

guió del mateix Caudillo, on s'enllaçava la gesta del almogàvers amb la defensa heroica de Cuba i la *Cruzada nacional* de la Guerra Civil. Encara el 1962, en els manuals per als animadors dels *campamentos nacionales* amb què el règim pretenia educar la joventut espanyola, hi figurava una "Canción de los almogávares" que tenia aquesta mena d'estrofes: "*Desperta ferro, la espada junto al labio./ Desperta ferro, la espada cara al sol./ Soy almogávar y soy doncel de España./ es mi camino la senda del honor.*" I tampoc no són escasses les unitats militars de l'exèrcit espanyol designades amb el nom dels almogàvers. De tota manera, és cert que posar una bandera *rojigualda* en les mans de Roger de Flor va ser més fàcil mentre el catalanisme no va passar d'una reivindicació nostàlgica i culturalista, compatible amb la identitat nacional espanyola. Als seus manuals d'història, els escolars peninsulars de la fi del segle XIX i de l'inici del XX podien llegir que els almogàvers catalans representaren una glòria per a Espanya. Però quan la identitat catalana es va fer incompatible amb l'espanyola, en tant que projecte nacional alternatiu, els historiadors peninsulars s'ho van mirar d'una altra manera. En la *Historia de España* dirigida per Ramón Menéndez Pidal, els almogàvers ja no són uns guerrers heroics, sinó uns mercenaris on l'element català tendeix a diluir-se amb la presència de combatents aragonesos i d'altres terres hispàniques, en un capítol titulat significativament "La intervención mercenaria en el imperio bizantino". D'herois a mercenaris, de catalans a catalanoaragonesos i d'altres províncies. Certament, aquestes crítiques erudites no mancaven de base, però el més remarcable és que el mite es va fer incòmode per al nacionalisme espanyol.

JORDI PLAY

La memòria. Dels almogàvers, no se n'ha deixat de parlar arreu dels Països Catalans des del temps de la *Crònica* de Ramon Muntaner. Al segle XVII, el valencià Francesc de Moncada escrivia *La expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (1623), basant-se no sols en Muntaner sinó també en cronistes grecs, i el seu paísà Gaspar Escolano, en la seua famosa *Crònica*, es

complaïa en la imatge feroç d'aquests guerrers, que "*iban tan feos y denegridos, que sólo con el semblante hacían guerra, y como eran hombres desesperados, cientos de ellos osaban acometer a mil*".

Per la mateixa època la Generalitat catalana en guerra contra Felip IV donà el nom d'almogàvers a un cos de mercenaris que va crear, i que va ser dissolt

Mural exposat a l'Ajuntament de Barcelona, obra de Josep Maria Sert, que representa una expedició dels almogàvers a l'estret del Bòsfor.

Escultura de Roger de Llúria. Aquest almirall va comandar la Companyia Catalana, que compleix aquest 2003 set-cents anys.

Viciano apunta que manquen mitjans per acostar-s'hi:

“Es troben a faltar publicacions capaces de fer arribar a la societat catalana el significat d'aquella epopeia. La literatura és, com ja va succeir en la Renaixença, el vehicle més eficaç per a dur aquest missatge a un públic poc interessat per la història acadèmica que, d'altra banda, s'ha distanciat d'aquest ús tan militant del passat.”

posteriorment per la seua indisciplina. Tanmateix, va ser al segle XIX, amb l'eclosió de la Renaixença, que els almogàvers esdevindrien definitivament un tema significatiu per a la cultura i la identitat catalana. Aquest redescobriment –o aquesta “invenció”, com se n'ha dit– va ser una tasca de literats romàntics. Primer en el terreny de la poesia: a *Rugero de Flor*, el poema en castellà de Tomàs Aguiló (1841), el següent aviat *Roudor de Llobregat o sia los catalans en Grècia* (1842), una composició, ja en català, premiada als Jocs Florals, obra de l'erudit Joaquim Rubió i Ors. Després vingué el teatre, que havia esdevingut un dels mitjans més populars per a difondre el repertori de mites encunyats per la Renaixença, amb obres primerenques com *Roger de Flor*, d'Antoni de Bofarull (1844), i d'altres d'autors igualment destacats com *Los Pirineus* (1893), de Víctor Balaguer, el gran historiador romàntic de Catalunya, i *Lo camí del sol* (1904), d'Àngel Guimerà.

Al País Valencià, en canvi, la Renaixença local no dedicà la mateixa atenció als almogàvers, i fou més tardanament quan un autor, paradoxalment anticatalanista, com Josep Maria Bayarri, escrigué el poema dramàtic *Roger de Flor* (1925), mentre que, des de fora d'aquest marc cultural, el novel·lista Vicente Blas-

co Ibáñez publicà a València *Los almogàvers en Bizancio (crònica medieval)*.

La Grècia catalana. Pot dir-se que, en el tombant de segle, els almogàvers havien esdevingut una peça significativa de l'entramat identitari bastit per la Renaixença i el primer catalanisme. Però aquest episodi històric encara mancava d'una erudició solvent que li donàs suport. Això seria obra dels historiadors i de les institucions del noucentisme. Fou un historiador de la talla d'Antoni Rubió i Lluch el qui, des del rigor de la metodologia positivista, iniciaria els estudis sobre la Grècia catalana. Passar de Roger de Flor i els seus guerrers heroics a la "Grècia catalana" no era una qüestió menor. En el canvi de la historiografia romàntica a la positivista –o noucentista, si es vol– l'atenció pels herois individuals tendia a desaparèixer en favor de les institucions. Catalunya no fou gran només pels seus reis o guerrers, sinó també –o sobretot– pel valor de la seua civilització, encarnada en la llengua i les institucions. Així, la intervenció militar a l'Orient, a partir d'Antoni Rubió, tindrà cada vegada més el sentit d'una expansió civil i cultural en terres de Grècia. Apareixerà, per tant, una "Grècia catalana" no sols devastada pels almogàvers sinó repoblada per catalans que hi duïen la seua manera de viure, la seua llengua i el seu dret. L'interès inicial de l'historiador havia estat rebatre la visió anticatalana que un autor grec –Epaminondes Stamadiatis– havia fet en 1869 dels almogàvers. Però malgrat aquest rampell patriòtic, el jove investigador es plantejà la resposta amb seny i rigor històric. Viatjà des de Barcelona, a la recerca de documentació original, a Sicília, Nàpols i Grècia. Fruit dels primers esforços va ser una publicació, en 1887, sobre la "dominació dels catalans a Orient" jutjada pels autors grecs. Amb tot, la part més important de la seua recerca històrica apareixeria al segle XX, vinculada ja a l'Institut d'Estudis Catalans, i culminaria amb el *Diplomatari de l'Orient català*, un vast recull documental editat pòstumament l'any 1947. L'interès per Grècia, iniciat amb l'episodi dels almogàvers, tingué implicacions clarament polítiques en aquest erudit i

EL TEMPS

en els medis socials i culturals catalanistes. El que hi havia darrere l'estudi de la Grècia catalana era també la simpatia per la causa nacional grega, un petit país encara enfrontat a l'imperi otomà. Evidentment, tothom tenia al cap la identificació de Grècia amb Catalunya, i la de l'imperi turc amb l'Espanya opressiva i corrupta de la restauració.

Una mirada crítica. Amb tot, tan parcial seria transformar els almogàvers en protagonistes d'un enriquidor "contacte de civilitzacions" com deixar-los en el panteó dels herois nacionals. Josep Pla arribà a dir que "tot això dels almogàvers i els catalans de Grècia, vistos a través de la història d'avui, és un esdeveniment grotesc." Potser en feia un gra massa, però quan es reclama una mena de rearmament mític, ni que siga amb bona voluntat patriòtica, caldria considerar que un mite és una visió irracional i distorsionada del passat, i que la veritat –la modesta veritat provisional de la historiografia crítica– sempre serà més digna i útil que les exaltacions heroiques. Dels almogàvers se n'ha de parlar, però no per fer-ne una teràpia d'autoestima, sinó senzillament per comprendre el nostre passat en les seues contradiccions i en la seua complexitat. Amb una mirada crítica cap a enrere i cap al nostre voltant.

Pau Viciano

“Quan es reclama una mena de rearmament mític, ni que siga amb bona voluntat patriòtica, caldria considerar que un mite és una visió irracional i distorsionada del passat, i que la veritat –la modesta veritat provisional de la historiografia crítica– sempre serà més digna i útil que les exaltacions heroiques”

Monstres de pedra de llarga història i futur incert

L'actual estat de conservació de la majoria de castells valencians exigeix una actuació urgent sobre un patrimoni amb més de mil anys d'història. La gran quantitat de restes existents, però, obliga a plantejar-se una restauració selectiva amb la participació d'empreses privades.

El Consell Valencià de Cultura (CVC) fa temps que reclama de les administracions públiques una major implicació en la protecció del malmès patrimoni històric valencià. Fa només uns dies, els consellers aprovaven per unanimitat un informe que reclama a la Generalitat el compliment de la llei de patrimoni i que augmente la inversió destinada a protegir els béns culturals.

Tot i que les darreres demandes del CVC no fan referència específicament a la protecció dels castells, aquestes construccions ja fa temps que són objecte d'atenció per part de la institució. Fa només uns mesos, el Consell Valencià de Cultura es feia ressò de la deplorable situació de la gran majoria de castells, torres de guaita i altres construccions fortificades que s'estenen al llarg del País Valencià. Un complet informe elaborat a partir de les opinions de destacats experts en la matèria alertava de la necessitat d'establir, com a primer pas, una catalogació exhaustiva i científica de tot aquest patrimoni històric, seguit d'unes mesures per a recuperar i consolidar, en la mesura de les possibilitats, les restes existents.

La resposta de les institucions valencianes, com passa habitualment amb la majoria d'informes que emet el CVC, ha estat nul·la. Només una contestació parlamentària del conseller de Cultura i Educació, Manuel Tarancón, al grup parlamentari d'Esquerra Unida hi feia referència. Això sí, es limitava a exposar una llarga llista dels castells, torres de guaita i altres elements defensius que amb millors o pitjors condicions es conserven avui dia. És aquesta mateixa llista, però, el que reflecteix la manca de protecció legal de la gran majoria d'aquestes construccions, agreujada fins a nivells alarmants a les comarques de Castelló.

La solució per mantenir i recuperar tot aquest patrimoni no es presenta fàcil. La gran quantitat de restes existents dificulta una restauració integral de totes les construccions defensives i obliga a plantejar actuacions en funció de la rellevància històrica i social i de l'estat de conservació. Les propostes presentades pels experts consultats pel CVC parlen sobretot d'una col·laboració conjunta entre l'administració autonòmica i les corporacions locals per tal de fer extensible a tota la població la importància de conservar un patrimoni de gran rellevància històrica que, a més, és susceptible de ser aprofitat per a altres usos i funcions. Sense oblidar la tasca de promoció que faça viables les visites turístiques. No debades, un dels principals problemes que s'ha detectat és la manca d'informació i d'habilitació dels recintes.

Tot i que sembla que la preocupació per la conservació dels castells ha augmentat en els darrers anys, la manca d'orientació i de finançament es presenta com el prin-

EL TEMPS

cial problema. Per això, perquè la de Patrimoni és encara la partida més abandonada en els pressupostos de la Generalitat, el CVC proposa la incorporació d'entitats privades per tal d'establir fórmules mixtes de col·laboració i gestió que ajuden a iniciar plans d'actuació.

Aquesta fórmula, que es planteja com una "via interessant a explotar", seria aconsellable tant en les actuacions a curt termini, és a dir, per a les obres d'urgència, com per a altres plans a més llarg termini. Això sí, mantenint sempre unes normes de restauració fidels als criteris de construcció de l'època. I és que en els darrers anys s'han produït algunes actuacions més que discutibles. Les restauracions de castells com els de Dénia (Marina Alta) o Xivert (Baix Maestrat) són, segons alguns historiadors, un exemple del que no s'ha de fer amb un monument històric. Del que es tracta, diuen, és de diferenciar la construcció original de la reconstrucció perquè el públic pugui distingir entre allò que ens ha deixat la història i allò que l'home ha refet.

Testimonis d'excepció. La progressiva conscienciació –més social que no política– de la importància de preservar aquest patrimoni ha arribat sobretot de la mà d'alguns col·lectius cívics dedicats a l'estudi i la conservació dels castells i també d'alguns ajuntaments, que han vist en les restauracions una font addicional d'ingressos procedents del turisme. Interessos a banda, però, el fet és que la recuperació d'aquests monuments va lligada d'alguna manera a la recuperació, si es vol sentimental, d'una part important de la història. I és que els castells són un dels pocs testimonis encara vivents del domini musulmà, i posteriorment cristià, sobre el País Valencià.

El professor Pedro López Elum, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de València, ha estudiat en profunditat els castells valencians durant l'edat mitjana. Autor d'un llibre publicat en dos volums per la Biblioteca Valenciana, López Elum recull bona part de l'auge i decadència d'aquestes construccions fortificades que van ser durant molts segles

El castell de Morella (Ports), un dels més emblemàtics del País Valencià i dels pocs que s'ha mantingut dret fins als nostres dies. De fet, l'extensa xarxa de castells i fortificacions construïdes pels musulmans van viure una etapa de decadència després de la conquesta cristiana perquè, en gran part, van perdre la seua funció dissuasòria, sense oblidar la gran inversió econòmica que significava mantenir tot el sistema fortificat. Només alguns castells que van quedar personalment a mans del rei, com aquest, van sobreviure a la desaparició i fins i tot destrossa que van patir la majoria de les construccions fortificades amb l'arribada de Jaume I.

EL TEMPS

A dalt, detall del castell de Dénia, des d'on es veu tota la costa. A baix, pujada el castell de Peníscola. Aquesta construcció també es va salvar de l'abandó perquè del papa Luna el va convertir en símbol de la seua resistència en el conflicte del Cisma d'Occident.

un punt neuràlgic de poder i de control. “En època musulmana –explica el professor López Elum– el domini dels castells i de les persones que els governaven eren decisius per mantenir el control del territori.” A pesar d'això, els castells musulmans mai no van tenir una funció bèl·lica directa, sinó que complien un efecte eminentment dissuasori de cara als enemics. “Era –precisa el professor– una manera d'infondre respecte.”

Dividits en tres parts ben diferenciades, els castells els habitaven el governador i el cos militar (a la part superior o alcassaba) i un nucli de població que vivia dins del perímetre del castell. Aquesta població, juntament amb els habitants del terme que controlava el castell, pujava en temps de guerra a l'albacar, situat a mig camí entre l'alcassaba i el poblat. “Tot aquest sistema –especifica López Elum– funcionava perfectament en època musulmana, però es va desestructurar amb l'arribada de Jaume I.” “Els cristians –afegeix– mai no van voler viure dins de la mateixa jurisdicció militar del castell. Preferien allunyar-se'n una mica.”

Auge i decadència. Abans de la decadència dels castells, però, els musulmans van aconseguir construir una xarxa de fortificacions molt extensa i perfectament ubicada. En les zones muntanyoses, com que el control no es podia exercir des d'un sol castell, es construïen diverses fortificacions secundàries per controlar tot allò que des del castell principal no es podia albirar. D'aquesta manera, es va establir tota una xarxa, amb castells i torres de guaita, amb la finalitat de mantenir una comunicació més efectiva.

“L'existència d'aquest entramat –ratifica López Elum– hauria pogut fer fracassar perfectament l'empresa de Jaume I, però el problema va ser que no hi havia suficients efectius humans per a mantenir i controlar tota la xarxa. La descomposició política i militar dels musulmans va portar a una escassa operativitat militar que va convertir els castells en enclavaments que no dubtaven a rendir-se quan ho feia la ciutat de la qual depenien.” La conquesta de Jaume I, doncs, no va resultar excessivament complicada pel que fa a la resistència dels castells. “Les construccions que els cristians van heretar

–remarca López Elum– no van viure amb la conquesta una etapa d'esplendor. En rares ocasions es va intentar rehabilitar l'entramat defensiu i només es va aconseguir, amb moltes dificultats, mantenir els centres més destacats, com ara Morella, Peníscola, Sagunt, Xàtiva, Dénia o Alacant”, precisament els castells que van quedar a mans del rei.

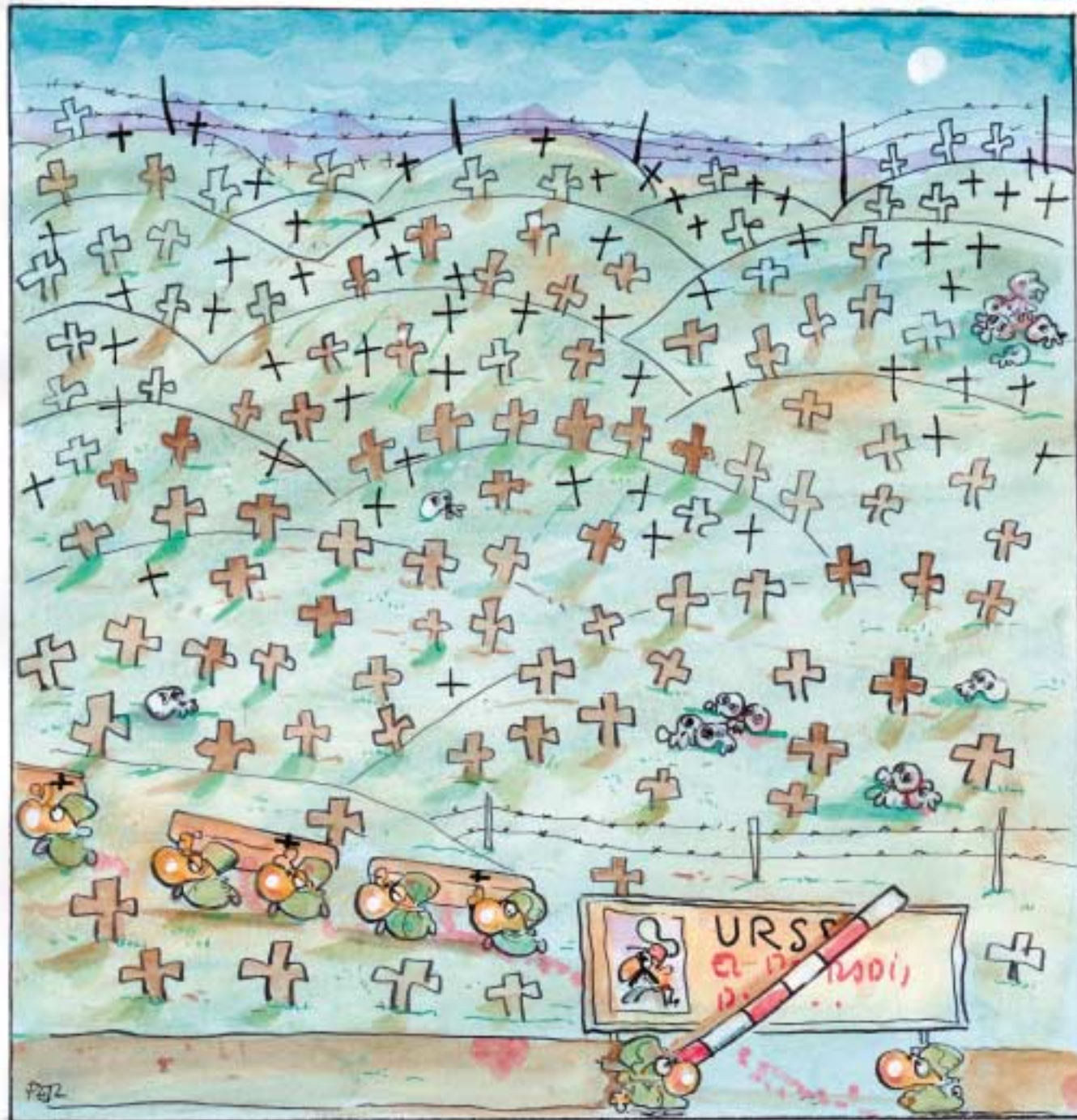
La resta de fortificacions, consolidada ja la conquesta, van començar a viure un període de decadència que va acabar, en molts casos, amb l'abandó i posterior desaparició. “El rei era conscient que no es podien mantenir tants castells. No eixia a compte ni militarment ni econòmicament. Fins i tot, en alguna ocasió, Jaume I va ordenar destruir-ne alguns per evitar que els mudèjars pogueren tornar a ocupar-los i reorganitzar així la resistència.”

Fet i fet, tret de comptades excepcions, els castells van perdre el seu paper estratègic, fins i tot en els casos de les fortificacions de senyoriu. També els nobles preferien viure a la ciutat, lluny de les incomoditats dels castells. Només els que van quedar a mans dels ordes militars, com el de Montesa (Costera), o el de Peníscola (Baix Maestrat) –que es va reconstruir perquè el papa Luna s'hi establira per fer front al Cisma d'Occident– es van salvar de l'abandó. “Al País Valencià –conclou López Elum–, no sols no es van mantenir els castells, sinó que, a més, no se'n van construir de nous, tret d'algunes excepcions. Lluny del que passava a Castella, on els continus enfrontaments entre la noblesa i la monarquia van obligar els nobles i els reis a construir noves fortificacions per resguardar-se els uns dels altres, ací no es va produir aquest problema, amb la qual cosa els castells van perdre definitivament la seua raó de ser.”

Ara, gairebé mil anys després, les coses no han canviat gaire. Els monstres de pedra i terra que omplen les comarques valencianes estan, la majoria, en un estat deplorable.

I sols una posada en comú per part de les institucions autonòmiques, ajuntaments, entitats culturals i entitats privades podria aportar alguna solució al manteniment d'aquest patrimoni.

Rosanna Melià

Els primers temps de la revolució russa

EL TEMPS

Fins a la revolució russa, la instauració d'un nou model social era una utopia. Amb ella, malgrat que aviat s'esvaïren moltes esperances, hi hagué un contrapès real i una amenaça per al capitalisme.

Fins a la revolució russa, que portà a la instauració d'un nou ordre estatal i social amb l'establiment del règim soviètic, els revolucionaris de tot el món només podien pensar com havia de ser la societat futura en termes d'utopia.

Fins aleshores, el principal referent revolucionari mundial el constituïa la revolució francesa de 1789, que havia aconseguit l'enderrocament d'un règim despòtic però no havia portat a l'establiment de la justícia social. La revolució russa proporcionà un model de nova societat acceptat per molts dels qui pretenien subvertir el sistema capitalista. I, malgrat que ben aviat s'esvaïren les esperances de crear una comunitat mundial en el si de la qual el gènere humà hi quedés emancipat de totes les opressions de l'autoritat estatal, realment va constituir una amenaça i un contrapès al capitalisme.

Les causes de la revolució. Des de 1905 a Rússia hi havia un sistema constitucional, tot i que no era realment parlamentari. Ni els ministres eren responsables davant la Duma, ni les iniciatives legislatives les realitzava ningú més que el tsar. La naturalesa excoent de l'ordre polític deixava fora del sistema aquells grups socials més empobrits, inclosos els vinculats a les zones industrials que tenien una millor situació econòmica.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial, l'any 1914, va ser l'espurna que portà a la fi del tsarisme.

Així doncs, l'esforç bèl·lic, els errors militars i la prolongació del conflicte alteraren la disciplina al front i també la vida a la rereguarda. El descontentament va ser generalitzat i, en un seguit de múltiples iniciatives locals, obrers, camperols i soldats de tot l'imperi feren sentir les seves demandes.

La presa del poder. La revolució de febrer de 1917 significà l'ensorrament de l'imperi rus. Les manifestacions i les vagues no foren sufocades aquesta vegada pels soldats, que s'amotinaren contra els seus superiors. Totes les forces revolucionàries s'agruparen en els soviets, consells on participaren socialistes revolucionaris, menxevics, bolxevics i anarquistes. Aleshores, la Duma, a Moscou, on hi havia els representants de la burgesia liberal, i el soviet de Petrograd (ara Sant Petersburg) establiren un govern provisional que va substituir el del tsar.

Això donà lloc a la instauració d'una república constitucional i parlamentària i a un nou govern dominat pels partits burgesos. L'executiu entrant, amb el suport dels soviets i de tots els partits polítics, acordà continuar la guerra per complir els compromisos exteriors de l'estat. Però el retorn de Vladímir Ilic Lenin del seu exili modificà bastant la situació.

Lenin s'adonà de l'existència d'una dualitat de poders: el burgès, representat pel govern provisional; i l'obrer, amb els seus soviets. En les seves "Tesis d'abril" plantejà com a objectius dels bolxevics l'establiment d'una revolució socialista basada en el refús a la guerra i en el repartiment de terres. L'objectiu no era ja la construcció d'un sistema parlamentari sinó crear una república dels soviets obrers i camperols.

La lluita entre els soviets i el govern provisional es va fer cada vegada més aferrissada i finalment els bolxevics propugnaren una insurrecció armada per tal de consolidar el govern d'aquesta institució revolucionària. La insurrecció es programà finalment el 25 d'octubre del calendari rus, coincidint amb la inauguració del Segon Congrés dels Soviets de tot Rússia. La presa del palau d'Hivern (a tocar del riu Neva, a Sant Petersburg), aleshores seu del govern provisional, s'inicià la nit del 24 d'octubre de 1917.

Aquest esdeveniment, que portà els soviets al poder polític, es va convertir en una de les icones més importants del segle passat. L'assalt del palau d'Hivern, que tan èpicament va ser recreat en *Octubre*, el film de Serguei Mikhaïlovic Eisenstein, proporcionà als revolucionaris del món una imatge i un model de com havia de ser la presa del poder polític.

El Consell de Comissaris del Poble que va sorgir de tot aquest procés i on hi eren representats obrers i camperols, així com revolucionaris de signe divers, afrontà la fi de la guerra. El Consell va endegar la confiscació de les terres de la Corona, la noblesa i l'església per repartir-les entre els pagesos, va establir el control obrer de les empreses i la nacionalització de la banca. Finalment, reconegué als diversos pobles de l'imperi rus el seu dret a disposar de si mateixos.

Les guerres civils. Tot i que el nou soviètic es va retirar de la Primera Guerra Mundial, després de signar el tractat de Brest-Litovsk amb Alemanya el març de 1918, això no significà la fi dels conflictes bèl·lics a Rússia. La retirada de la guerra va ser l'excusa per a la intervenció de les potències estrangeres. Les tropes franceses, angleses, nord-americanes i japoneses entraren a Rússia pels quatre punts cardinals tot tractant de obrir el front de l'Est, d'una gran importància estratègica en la seva lluita contra Alemanya.

L'organització militar soviètica de nova creació, l'exèrcit roig dissenyat per Lev Trotski, es va enfrontar a l'agressió estrangera, però també a l'anomenat *exèrcit blanc*, configurat a partir de partides de cosacs i d'antics militars tsaristes. En tot cas, en l'amalgama que es va anar configurant en contra del nou règim soviètic no tan sols hi participaren els nostàlgics del tsarisme i de la burgesia liberal que havia contribuït a la seva fi. A més hi passaren a formar part els socialistes revolucionaris que, malgrat aconseguir una majoria aclaparadora en l'assemblea constituent sorgida de les eleccions de novembre de 1917, havien estat desplaçats pels soviets controlats pels bolxevics.

Guiats per la convicció d'estar en el bon camí i pel menyspreu als altres revolucionaris, els bolxevics iniciaren la construcció d'un nou tipus d'estat, el de la dictadura del proletariat. Expulsaren dels soviets els socialistes revolucionaris i als menxevics acusant-los de contrarevolucionaris i van obrir un període en què la violència es va intensificar no tan sols als camps de batalla sinó també en l'àmbit de la política civil. Com s'ha

El Consell de Comissaris del Poble, on hi havia obrers i camperols, així com revolucionaris de signe divers, afrontà la fi de la guerra. El Consell endegà la confiscació de les terres de la Corona, la noblesa i l'església per repartir-les entre els pagesos, establí el control obrer de les empreses i la nacionalització de la banca. Finalment, reconegué als diversos pobles de l'imperi rus el seu dret a disposar de si mateixos

EL TEMPS

L'atac al palau d'Hivern de Petrograd (després Leningrad i ara Sant Petersburg) des del cuirassat Aurora, la matinada del 25 d'octubre de 1917, va iniciar la primera revolució socialista de la història. Els obrers, mariners i soldats, dirigits pels bolxevics, una vegada pres el palau, derrocaren el govern provisional burgès i instauraren el poder soviètic.

dit, els dirigents bolxevics varen creure que "valia més la pena matar més del compte que arriscar-se a ser derrocats".

Els bolxevics, anomenats comunistes des d'aleshores, anaren fent desaparèixer d'escena els qui s'oposaven als seus criteris malgrat ésser els seus companys de viatge des de l'inici de la revolució. En els mateixos soviets, sindicats i comitès de fàbrica, es reforçà el centralisme i en sortiren perdent els mètodes basats en l'elecció i la consulta. Ben aviat el partit comunista es convertí en la institució determinant de la vida política i cada cop més s'identificà estat i partit.

La intervenció estrangera es va acabar a la primavera de 1919, però els països occidentals continuaren donant suport als contrarevolucionaris russos amb subministraments, diners i armes davant el temor a l'extensió de la revolució en altres llocs d'Europa. En tot cas, la guerra civil encara es perllongà fins a la tardor de 1920, i no va ser fins aleshores que va començar a consolidar-se el nou règim socialista.

Fi de la guerra. Les nacionalitats i la Nova Política Econòmica. Un dels elements determinants en la resolució dels conflictes civils a favor dels co-

munistes va ser la política adoptada per aquests davant el problema de les nacionalitats. A diferència dels blancs, que no creien en res gaire diferent de l'antic imperi rus, la política comunista va respectar l'idioma i l'autonomia cultural de les diverses entitats nacionals d'aquest imperi. El 1918 establiren l'estructura federal de l'estat, que, tot i mantenir el predomini de la República Socialista Federal Soviètica de Rússia, va aconseguir aconseguir les aspiracions nacionals de molts d'aquests territoris. A més, amb el nou sistema establert es van aturar també els enfrontaments que molts d'aquests territoris mantenien entre si. La Constitució de 1923, que significà la creació de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS), va consagrar aquesta estructura federal.

A partir de 1921 es va establir la NEP, la Nova Política Econòmica, que va significar el restabliment de la propietat privada camperola i l'establiment d'altres mesures de descentralització industrial. La NEP va significar la fi de les dures condicions que havien implicat el comunisme de guerra, especialment la requisita de productes agrícoles. Però el seu establiment va generar importants conflictes de poder entre els qui consideraven que allò era un pas endarrere en la construcció del socialisme i els qui, com Lenin, creien que malgrat tot era l'única sortida a la difícil situació econòmica del país.

La millora econòmica generada per aquesta nova política va ser evident, especialment pel que fa al creixement de la producció. No obstant això, sorgiren altres problemes, com ara el creixement dels preus industrials i l'enriquiment dels camperols rics, els kulaks.

La mort de Lenin, el 1924, donà pas a un període d'instabilitat; la lluita per la successió en el càrrec es barrejà amb el debat respecte a com havia d'organitzar-se la política i l'economia a l'URSS. Finalment va ser Stalin qui va aconseguir fer-se amb el poder tot propugnant que el socialisme es podia construir en un sol país. La idea d'una revolució mundial que capgirés el sistema capitalista estava cada vegada més lluny.

Jordi Ibarz Gelabert

Stalin i l'estalinisme: cinquanta anys després

**L'estalinisme és
el període de poder
bolxevic basat
en la teoria “socialisme
en un sol país”.**

Històricament l'estalinisme és el període en el qual el poder dels bolxevics es consolida a l'URSS sota la suprema i autocràtica direcció de Ióssif Stalin, basada en la seva teoria del “socialisme en un sol país”. El sistema va caracteritzar-se per una repressió implacable de qualsevol manifestació de dissidència, real o suposada, i per un desenvolupament industrial i militar que va tenir un enorme cost social. L'estalinisme va ser un suprem exemple de manipulació ideològica i de pràctica de poder descarnada i la seva doctrina es va convertir en obligatòria a l'URSS i en el moviment comunista internacional ortodox.

L'ascens. L'arribada al poder de Stalin en el si del partit bolxevic va ser lenta, però constant atesa la seva notòria capacitat organitzativa i l'hàbil construcció d'una xarxa burocràtica interna favora-

ble. Quan l'any 1917 va triomfar la revolució, Stalin va ser designat comissari de les Nacionalitats. Uns anys abans havia escrit un text divulgatiu sobre la qüestió nacional que va cridar l'atenció de Lenin. La guerra civil va afavorir el procés de concentració del poder soviètic i de restricció del pluralisme que conclouria amb la prohibició dels partits polítics (1920) i fins i tot de les fraccions internes dels bolxevics (1921), si bé aquestes encara van poder manifestar-se en la pràctica –almenys en la cúpula– fins a finals dels anys vint. Stalin va saber maniobrar amb habilitat davant les pugnes de les diverses faccions bolxevics i, paral·lelament, va anar concentrant diverses funcions en la direcció fins aconseguir la secretaria general del partit bolxevic (1922).

En els debats polítics sempre va mantenir-se en un discret segon pla, canviant d'aliances segons les circumstàncies, i –al final– Stalin va acabar representant el sentir majoritari de l'aparell, desitjós d'estabilitat. Ell va ser un dels principals impulsors del culte al leninisme, com a assaig legitimador previ de la seva persona, cosa que explica que –a la fi dels anys vint– el tàndem Lenin-Stalin semblés natural. El fracàs de la revolució comunista a Europa occidental i la fi de la guerra civil a Rússia van obligar a modificar les previsions bolxevics i a reorientar la seva política. La pràctica va

El debat sobre la 'revolució permanent' (Trotski) i el 'socialisme en un sol país' (Stalin) va ser l'última discussió oberta en el si de la cúpula bolxevic, que es produí en un context internacional desfavorable per a l'URSS. Això contribueix a explicar que el gruix del partit bolxevic s'alineés amb Stalin, que ofería seguretat enfront de l' 'aventurerisme' dels seus rivals

desmentir dues tesis profundament arrelades anteriorment: la de que l'impacte de la revolució d'octubre "escombraria" la burgesia i la tesi que una Rússia revolucionària aïllada no podria sobreviure. Doncs bé, cap d'ambdós supòsits va verificar-se: ni la classe obrera occidental va abandonar massivament els reformistes (els nous PC foren, gairebé sense excepció, minoritaris), ni el poder soviètic es va enfonsar. L'adaptació leninista a aquestes realitats va concretar-se en la política de "front únic" per a reconstruir la unitat d'acció del moviment obrer a Europa i en la NEP (Nova Política Econòmica) per a Rússia.

En els debats dels bolxevics sobre qüestions tàctiques i estratègiques del període cal distingir entre la fraseologia oficial –imposada pels vencedors fàctics– i els esdeveniments reals. D'entrada, el terreny de la polèmica era desfavorable per a Lev Trotski, Aleksander Zinoviev i Nikolai Bukharin, ja que el pluralisme estava força restringit en el si del partit bolxevic. A més, els adversaris de Stalin no van saber oferir un front comú coherent i, quan ho van intentar (tot i que sense Bukharin) mitjançant el "bloc de les oposicions" (Zinoviev-Trotski), es van trobar atrapats per la seva gran debilitat organitzativa i una nul·la presència social. El fet que el debat restés confinat en la cúpula no va poder ser més favorable per a Stalin, a la qual cosa cal afegir els nombrosos errors de Trotski, qui va infravalorar el seu rival fins al final. El pragmatisme de Stalin va servir per reforçar el consens de l'aparell vers el seu lideratge, ja que Trotski i Zinoviev eren considerats molt impulsius i sectaris, malgrat el seu prestigi intel·lectual, per la qual cosa les oposicions internes del partit bolxevic van ser víctimes de la seva manera de fer política, centrada en debats molt ideològics allunyats de les preocupacions socials i amb un estil molt elitista i fins i tot conspiratiu de conducta.

En qualsevol cas, el debat sobre la "revolució permanent" (Trotski) i el "socialisme en un sol país" (Stalin) va ser l'última discussió oberta en el si de la cúpula bolxevic, que es va produir en un context internacional desfavorable per a l'URSS. Això contribueix a explicar que

EL TEMPS

el gruix del partit bolxevic s'alineés amb Stalin, que ofería seguretat enfront de l' "aventurerisme" dels seus rivals.

Tot refugiant-se en el culte formal al leninisme i amb un acusat pragmatisme polític, Stalin va imposar un estil de debat que desqualifica, tergiversa i afirma sense demostrar; de manera que les diferències teòriques encobrissin lluites pel poder revestides d'ideologia. L'única aportació teòrica de cert relleu de Stalin és la seva coneguda asserció del "socialisme en un sol país", resultat pragmàtic que fonia retòrica leninista, raó d'estat soviètica i nacionalisme rus.

Stalin estava convençut de les possibilitats autàrquiques de Rússia, cosa que explica el recurs a aquesta fórmula per revestir ideològicament els interessos operatius de l'aparell bolxevic. Aquesta teoria s'acabaria imposant de manera autoritària, i després seria presentada oficialment com una "aportació científica genial" de Stalin que serviria no sols per consolidar-lo a l'URSS, sinó també per projectar el seu ideari sobre tot el moviment comunista internacional, ja que es considerava una tasca de tots els

comunistes del món la defensa incondicional de la “pàtria del socialisme”.

Els arguments de Stalin assenyalaren la recuperació relativa del capitalisme, la necessitat de reconstruir Rússia sobre la base del poder soviètic i la possibilitat de culminar en solitari la transició al socialisme atès el seu enorme potencial.

Per a això era necessari reforçar l'estat –en contra de la previsió de Karl Marx a propòsit de la transició–, per tal de combatre tots els enemics del sistema (des dels imperialistes fins els “traïdors quintacolumnistes”). Aquesta tesi es mantindrà fins i tot després de sostenir que el socialisme ja estava construït a l'URSS (afirmació de Stalin l'any 1936), ja que la contrarevolució sempre aguaita.

L'estat de Stalin. En la teoria estalinista no hi ha cap més model d'estat socialista que el soviètic, convertit així en paràmetre obligatori per al moviment comunista internacional: s'afirma que el socialisme consisteix en l'estatalització dels mitjans de producció i canvi, amb la qual cosa s'identifica un mitjà possible amb la meta o fi que es vol atènyer.

El viratge radical de 1929 va suposar la fi de la NEP i un enduriment creixent del sistema en tots els ordres, amb la col·lectivització agrària forçosa i la industrialització pesant accelerada des del primer pla quinquennal. L'operació va tenir un terrible cost social i va exigir una repressió de masses sense precedents, la qual cosa va consolidar una estructura burocràtica enorme i despòtica. El fosc assassinat de Serguei Kírov (secretari del partit a Leningrad) va ser el pretext i el detonant de les grans purgues i dels judicis farsa de Moscou entre 1936 i 1938. Stalin, que havia derrotat políticament totes les faccions bolxevics a la fi dels anys vint, va optar per liquidar físicament gairebé tota la vella guàrdia bolxevic, el que comportà institucionalitzar el terror d'estat. En aquells processos es van escenificar “confessions” de delictes inversemblants i fantàstiques “conjures” i “autocrítiques”, a les quals es van prestar gairebé tots els exdirigents bolxevics imputats per tal de fer un servei suprem al partit.

Al capdavall, pràcticament tota la direcció leninista va ser acusada de “cul-

A l'esquerra, ciutadans de Berlín Est celebren, el desembre de 1949, el setantè aniversari de Stalin. A la dreta, Winston Churchill, Harry Truman i el mateix Ióssif Stalin, durant un descans de la transcendental conferència de Potsdam, celebrada del 17 de juliol al 2 d'agost de 1945, al poc d'acabar-se la Segona Guerra Mundial.

pable”, una situació que feia ben incomprendible la revolució d’octubre, perquè –des del punt de vista estalinista– aquells dirigents sempre havien estat traïdors.

Amb la consolidació de l’estalinisme les dificultats soviètiques van atribuir-se a la permanent “conspiració” dels enemics del sistema ja que, a mesura que s’avançava en la construcció del socialisme, augmentarien les resistències dels contrarevolucionaris; d’aquí la intensificació de la “lluita de classes”, és a dir, de la repressió, i, alhora, la necessitat de reforçar la cohesió monolítica del partit per “desemmascarar” i literalment “escapçar” els enemics infiltrats. Aquesta línia s’imposà també en la Internacional Comunista, que es va acabar convertint en un instrument de la política exterior soviètica, sotmesa a bruscs viratges i depuracions segons les circumstàncies.

El nou viratge del “pacte de no agressió” subscrit amb l’Alemanya nazi va confirmar el descarat pragmatisme estalinista, acord que va permetre l’ampliació territorial de l’URSS (països bàltics, Carèlia, Moldàvia). La invasió alemanya l’any 1941 va agafar completament per sorpresa Stalin, desbordat al principi per l’espectacular *blitzkrieg* nazi, i només la immensitat territorial, la vasta població i els recursos abundants van permetre a l’URSS resistir i, finalment, invertir el curs de la guerra amb enormes pèrdues humanes i materials. Stalin va presentar la guerra com “patriòtica”, i no va dubtar a recuperar les tradicions històriques russes, incloent-hi la religió ortodoxa i la “grandesa” dels tsars. La victòria final va donar un enorme prestigi a l’URSS i a Stalin, el paper del qual s’incrementaria al màxim a partir de les grans conferències internacionals en les quals es va pactar el destí d’Europa i el repartiment de les zones d’influència (Ialta i Potsdam).

L’apogeu i fi de l’estalinisme. Els últims anys de Stalin coincideixen amb l’apogeu del seu poder: a l’URSS pobles complets van ser deportats, acusats de “col·laboracionistes” (els txetxens, sobretot) i a l’Europa de l’Est la imposició del sistema estalinista va liquidar el pluralisme inicial de les “democràcies po-

pulars”. Així, es va accentuar l’obsessió persecutòria, i Stalin va emprendre noves depuracions. El XIX Congrés del PCUS (1952) va significar l’apoteosi de Stalin, però, per primer cop, el “pare dels pobles soviètics” no va pronunciar l’informe general (ho va fer Georgi Málenkov), símptoma demostratiu que perdia facultats. Els guanyadors del Congrés van ser, naturalment, els alts quadres de la *nomenklatura* estalinista, però ja no procedien de l’entorn immediat del dictador i això va permetre paralitzar el darrer intent de Stalin de desencadenar una nova purga (la “conjura dels metges”).

La defunció del secretari general del Comitè Central del PCUS, president del consell de ministres de l’URSS i generalíssim de l’exèrcit soviètic, l’any 1953, va representar una autèntica commoció popular, perquè l’omnipresència de Stalin havia assolit un nivell tal que la seva mort va produir una sensació de gran buidor i fins i tot de pànic; no obstant això, només tres anys després, Khrusxov elaborava el seu famós “Informe secret” al voltant dels crims duts a terme per Stalin.

El totalitarisme estalinista. La teoria de Stalin, en si mateixa considerada, està mancada de tot interès científic pel seu esquematisme vulgar i dogmàtic, però el seu estudi resulta fonamental perquè va constituir el credo obligatori de l’estat soviètic i del moviment comunista internacional. Hi ha elements tant de continuïtat com de ruptura entre Lenin i Stalin: els uneix el principi del “partit dirigent” i el “centralisme democràtic”, però els separa el “culte a la personalitat” i la visió de la revolució mundial, i pel que fa a l’ús de la repressió les diferències són de grau. Per a situar el debat sobre la naturalesa del “socialisme real” és convenient caracteritzar de manera històrica la revolució bolxevic, tot prescindint de la mítica definició “socialista” que van imposar els dirigents soviètics. La revolució russa va ser una revolta camperola dirigida per les ciutats i, més exactament, per un decidit partit d’avantguarda que, en consolidar-se en el poder, va generar un sistema de dominació burocràtica sense precedents.

L’estalinisme es pot qualificar com una variant específica del totalitarisme, ja que, a mesura que el seu poder es va anar reforçant, va asfixiar qualsevol pluralisme i el partit bolxevic va anar intervenint en les més diverses esferes de la vida social, amb la imposició d’una ideologia oficial única i depuracions periòdiques generalitzades. L’estalinisme reuneix totes les característiques del model totalitari: partit únic omnipresent, ideologia oficial única excloent, sindicat únic subordinat, monopoli absolut dels mitjans de comunicació de masses, lideratge carismàtic incontestable, policia política sempre vigilant i estatalització centralitzada de l’economia. De tal manera que, com digué el mateix Trotski a l’exili: “Stalin pot dir justificadament: ‘La societat sóc jo’.”

En conclusió, el destí de la revolució d’octubre no va poder ser més tràgic, aniquilada per una espècie de “despotisme asiàtic” contemporani concretat en la figura de Stalin que, alhora que va arruïnar el comunisme com a projecte emancipador, va construir un estat burocraticomilitar destinat a ser una de les dues grans superpotències mundials durant prop de mig segle.

Amb tot, no deixa de sorprendre –a propòsit del judici històric– que, avui dia, així com resultaria del tot inimaginable que un local recreatiu pogués denominar-se “Gestapo”, no suscití un rebuig semblant un altre anomenat “KGB”. D’aquesta manera, sembla que l’estalinisme és menys repulsiu que el nazisme, cosa que evidencia que tant la decisiva contribució soviètica a la derrota dels feixismes com les seves bases ideològiques teòricament racionals (malgrat el seu manifest ús irracional) mereixen un judici històric menys negatiu.

Una anàlisi empírica dels horrors del Gulag hauria de posar, per fi, les coses al seu lloc i, sense assimilar, sense més, estalinisme i nazisme, mostrar que es tracta de les dues formes més genuïnes del model totalitari que ha patit el segle XX.

Cesàreo R. Aguilera de Prat
Catedràtic de Ciència Política
de la Universitat de Barcelona

De Khrusxov a Gorbatxov: del reformisme a la 'perestroika'

**De la mort de
Ióssif Stalin
fins a la seva
desaparició, l'URSS
va continuar mantenint
la ficció del socialisme
com a millor dels
sistemes possibles.**

Des de la mort de Stalin el 1953 fins a la desaparició de la Unió Soviètica el 1991 van transcórrer gairebé quatre dècades durant les quals l'URSS va mantenir la ficció segons la qual el "socialisme" continuava sent el millor dels sistemes possibles, en clara competència amb el capitalisme.

Superada la fase estalinista, únicament calia anar millorant el nivell de vida de la majoria dels ciutadans –els obrers i camperols, en nom dels quals governava el partit– per tal de demostrar la superioritat d'un sistema que s'anava acostant, quan finalment s'establís el comunisme, a la fi de la història.

La realitat, però, va acabar sent molt diferent.

Khrusxov i la política reformista. Quan el dia 25 de febrer de 1956 Nikita Khrusxov, com a primer secretari del Partit Comunista de la Unió Soviètica, va donar a conèixer el seu informe sobre els crims de Stalin, en una sessió secreta durant el XX Congrés del PCUS, va provocar una convulsió sense precedents en el món comunista: amb la seva denúncia contra els assassinats comesos, les deportacions de pobles sencers, i la crítica contundent contra el culte a la personalitat amb què s'havia envoltat Stalin, feia caure del seu pedestal el dirigent carismàtic, l'idolatriat i mai no discutit successor de Lenin, el vencedor dels alemanys a la Gran Guerra Patriòtica, poc menys que el pare de totes les Rússiaes. Amb aquest informe, en què donava a conèixer part de la veritat sobre el passat estalinista, Khrusxov, que prèviament havia aconseguit apartar del poder la vella guàrdia estalinista i havia fet afusellar Lavrenti Pàvlovitx Bèria –el totpoderós cap del KGB–, pretenia fer reviure el pensament crític i introduir una certa liberalització de la cultura i de la vida intel·lectual per a millorar el funcionament del sistema.

Es tractava d'una nova actitud que s'afegiria a tot un seguit de propostes reformistes que, de tota manera, en absolut pretenien modificar l'estructura fonamental del poder soviètic: el PCUS continuaria disposant de la supremacia a l'estat i l'economia encara seria conve-

EL TEMPS

niment planificada pels organismes estatals corresponents –bàsicament el Gosplan.

Aquestes propostes reformistes de Khrushxov es varen intentar aplicar en els diversos àmbits de la seva actuació: pel que fa a les relacions internacionals, Khrushxov va propugnar una política de distensió internacional, que va posar fi a la “guerra freda” i va inaugurar la “coexistència pacífica” amb el món capitalista occidental. Sense abandonar la confrontació amb els Estats Units ni la competència hegemònica amb els americans, va propiciar un clima de col·laboració inèdit des de la revolució bolxevic d’octubre de 1917. També hi va haver una certa modificació respecte a la relació que l’URSS mantenia amb el conjunt de països socialistes: enfront de la rigidesa que va imperar durant l’etapa estalinista es va produir un reconeixement de les especificitats nacionals en la construcció del socialisme, sempre que no es qüestionés el model soviètic ni el lideratge rus en el món socialista. I pel que fa a la política interior, a banda de la liberalització política, va potenciar una reforma econòmica que en el terreny agrícola passava per convertir els kolkhozos –les granges col·lectives– en ins-

truments que incrementessin la productivitat; i en la indústria, a més de centrar els esforços a afavorir la indústria de béns de consum, en contra de la indústria pesant, va portar a terme una reforma radical que passava per suprimir la majoria de ministeris industrials –l’any 1948 n’hi havia 32– i transferir les seves competències als 150 consells econòmics regionals. Aquesta mesura, que va satisfer enormement els quadres del partit a províncies, va irritar en especial la *nomenklatura* de Moscou i dels escalafons superiors del sistema.

Però, a desgrat de tot, les reformes de Khrushxov tampoc no varen reeixir. En política internacional la seva actitud va acabar essent contradictòria i en els darrers anys del seu mandat es va tornar a agreujar la tensió, com es va mostrar amb la construcció del mur de Berlín el 1961 o amb la crisi dels míssils de Cuba el 1962, que es va convertir en la crisi internacional més greu des de la fi de la guerra. La intervenció soviètica davant la insurrecció hongaresa de 1956 i la ruptura amb la Xina, consagrada a partir de 1962, posaven també de manifest els límits de la tolerància russa amb els models de socialisme diferents al soviètic. Al fracàs final de les reformes a l’agri-

cultura –l’increment inicial de la producció agrària es va frenar a partir de 1958, i l’any 1963, per primera vegada, l’URSS va haver de comprar blat als Estats Units– s’hi va afegir l’enorme confusió administrativa que va imperar en la reforma industrial, perquè la centralització subsistia i, en canvi, no es garantia la coordinació dels consells regionals. De tota manera, a finals de la dècada dels 50 la situació semblava immillorable: l’any 1957 la URSS iniciava la carrera de l’espai amb el llançament del primer satèl·lit artificial Sputnik, el 1959 enviava el primer satèl·lit a la Lluna i el 1961 el primer home, Iuri Gagarin, viatjava a l’espai.

Però, de fet, Khrushxov tenia ja els dies comptats: l’any 1961 va voler llençar una nova etapa de desestalinització i va permetre la publicació del poema de Iuri Evtuxenko “Els hereus de Stalin” i la primera novel·la d’Aleksandr Soljenitx –*Un dia a la vida d’Ivan Denissovich*–, on per primera vegada es denunciava l’existència del Gulag, els camps de concentració on eren reclousos els dissidents. L’intent final de limitar els mandats dels membres del comitè central li va acabar restant el suport de la *nomenklatura*: l’octubre de 1964 els membres

EL TEMPS

del politburó van fer dimitir Khrushxov, oficialment, “per motius de salut”.

El triomf de la ‘nomenklatura’: l’era Bréjnev. Entre 1964 i 1984 l’URSS va viure un període caracteritzat pel triomf de la *nomenklatura*, l’elit privilegiada que controlava la vida del partit i de l’estat soviètic. Vint anys durant els quals l’URSS va passar per una situació clarament contradictòria, ja que tot feia indicar que assolida de manera definitiva el caràcter de gran potència a escala internacional, superant, fins i tot, els anys de la prepotència de Stalin a la fi de la guerra mundial: foren els anys en què l’URSS va assolir la paritat nuclear amb els EUA, va intervenir en tots els conflictes possibles al Tercer Món i va discutir de tu a tu amb els Estats Units, en un moment en què la potència americana patia també una profunda crisi, que es va iniciar l’any 1973, amb la seva derrota al Vietnam. D’aquesta manera, semblava que en el sistema de la correlació de forces internacionals la Unió Soviètica anava guanyant la partida. Però en realitat aquests vint anys van acabar acumulant totes les crisis possibles del futur. Perquè va ser el període que s’ha anomenat d’“estanca-

ment”, caracteritzat pel control del poder per part d’una *nomenklatura* que ben aviat es va convertir en una gerontocràcia decrepita, incapaç de regenerar-se fins i tot des del punt de vista biològic. Les causes profundes d’aquest estancament van acabar essent fàcilment perceptibles en cadascun dels dominis del sistema, en el govern, la ideologia, l’economia, etc.

En primera instància, a partir de la caiguda de Khrushxov, el govern personal que aquest va exercir va ser substituït per una direcció col·legiada, en què figurava, a més de Leonid Bréjnev –primer secretari del partit–, Nikolai Podgorni –cap de l’estat–, Alexei Kosiguin –primer ministre– i Mikhaïl Suslov –l’ideòleg i eminència gris–. Una direcció col·legiada que en primera instància va restablir el principi de l’“estabilitat de quadres” del partit i va frenar en sec la campanya de desestalinització i de tolerància envers els intel·lectuals.

Així es va produir el retorn a un cert estalinisme tou, en un moment en què era molt difícil, si no impossible, retornar a l’època del terror. Però va interessar especialment evitar la proliferació d’actituds crítiques i el Gulag va continuar complint la seva funció.

Nikita Khrushxov va introduir reformes de tota mena en àmbits ben diversos.

En destacava l’intent que els kolkhozos, les granges col·lectives, incrementessin la productivitat. Un desig que se’n va anar en orris ben aviat, fins al punt que l’any 1963, per primera vegada, l’URSS va haver de comprar blat als EUA.

En el terreny econòmic, si bé es va prosseguir amb la política reformista encapçalada per Khrushov, i amb el mateix objectiu de millorar el nivell de vida de la població, també es va deixar ben clar que les reformes serien adoptades amb més moderació i menys impetuositat. En la pràctica, però, el resultat seria el mateix: les campanyes per millorar la producció agrícola no van aconseguir satisfer les necessitats de productes alimentaris de la Unió Soviètica i en més d'una ocasió es va haver de recórrer a la importació de cereals. A la fi del període l'oferta no cobria en absolut les necessitats de la demanda. I això era especialment greu en un país en què l'any 1985 el 30% de la població continuava vivint al camp. Pel que fa a la indústria, es va intentar aplicar les teories de l'economista ucraïnès Jevsej Grigorjevic Liberman, que el 1962 havia publicat al diari *Pravda* un article en què exposava la necessitat de concedir a les empreses prou autonomia perquè cadascuna generés beneficis. Aquests guanys s'adreçarien a futures inversions i a fomentar la productivitat concedint primes de producció als obrers i als quadres. Volien convertir les empreses en unitats de producció competitives, i que la seva capacitat productiva depengués de les lleis de l'oferta i la demanda. L'any 1965 es va iniciar una reforma industrial a partir de les concepcions de Liberman, però no es va donar a les empreses autonomia per fixar els preus dels productes industrials, que eren determinats per un organisme centralitzat. Per això, el marge dels beneficis de cada empresa va acabar sent tan petit que el 1968 es va acabar abandonant la reforma industrial.

Però més enllà d'aquests fracassos l'etapa de Bréjnev va generar dos fenòmens que acabarien essent claus pel futur econòmic i social de l'URSS: el primer, especialment greu, va ser la incapacitat de l'economia soviètica per adaptar-se als canvis tecnològics que va experimentar l'economia en el món occidental. Els mètodes de planificació i centralització de l'economia soviètica varen impossibilitar la conversió d'un desenvolupament extensiu a un desenvolupament intensiu, i el resultat va ser que només la indústria d'armament

mantenia la competitivitat respecte al món occidental. I mentre la resta de sectors industrials anaven quedant completament obsolets, s'iniciava un deteriorament progressiu fins i tots de les infraestructures del país. L'URSS s'anava convertint en un complex militar-industrial —on les despeses militars se situaven entre el 25 i el 40% del PIB—, i el país en el seu conjunt cada vegada s'assemblava més a una gran ruïna.

Paral·lelament, durant l'etapa de Bréjnev es va desenvolupar moltíssim l'economia submergida, que es va acabar convertint en una autèntica segona economia. Les pràctiques il·legals, el mercat negre, que ja s'havien desenvolupat en èpoques de Khrushov, ara van tenir una expansió sense precedents, fins al punt que es van convertir en imprescindibles per a la bona marxa de l'economia. Tant el mercat negre a petita escala —on es podien trobar productes inexistents en els magatzems estatals— com a l'engròs —que subministrava primeres matèries o peces de recanvi a les empreses— van conèixer unes dimensions tan ingents que van possibilitar la formació de les màfies, generalment vinculades als sectors dirigents del PCUS. La corrupció afectava tots els nivells de l'estructura de l'estat.

La crisi del model soviètic: Gorbaxov. Quan l'any 1982 mor Bréjnev, la situació a l'URSS no podia ser més dolenta: l'economia estava a punt de fer fallida i els conflictes amb els Estats Units estaven a l'ordre del dia —el 1979 l'URSS havia envaït Afganistan, i el mateix any prestava suport a la revolució sandinista a Nicaragua—, mentre les dissidències dins del bloc comunista europeu amenaçaven l'estabilitat de tot el sistema: el 1968 s'havia produït la Primavera de Praga, que va ser ofegada amb els tancs soviètics, i des de 1970 a Polònia s'estava constituint un poderós moviment opositor, encapçalat per l'Església catòlica.

D'aquí que de bell nou es replantejara la necessitat de relançar una política reformista que millorés la situació del país: la designació de Iuri Andropov —precedent del KGB i considerat reformista— responia a aquesta necessitat, però la se-

va mort prematura, l'any 1984, i la designació de Konstantin Txernenko, representant de la vella guàrdia del partit, van frenar el procés. Quan només un any després aquest va morir, Mikhaïl Gorbaxov, deixeble d'Andropov, va ser nomenat secretari general del partit i va concretar un programa reformista.

En aquesta ocasió, però, Gorbaxov no es va limitar a potenciar una reforma econòmica que recordava els vells temes del "libermanisme", sinó que ara hi afegia la necessitat d'una reforma política que passava per fer participar els obrers en la vida de les empreses i per potenciar una transparència informativa que permetés donar a conèixer les falles del sistema i criticar les seves "distorcions burocràtiques". Naixien, d'aquesta manera, la *perestroika* i la *glasnost*, la "reestructuració" i la "transparència informativa", que en cap cas qüestionaven, però, el model soviètic.

En l'esfera internacional la irrupció de Gorbaxov no podia ser més espectacular: en contrast amb la política d'enfrontament amb els Estats Units que s'havia propiciat en el període anterior, va buscar l'entesa amb els Estats Units —Ronald Reagan intentava recuperar el prestigi perdut durant la dècada dels anys 70— i va iniciar l'abandonament de les intervencions russes al món. La firma d'un tractat antimíssils amb els Estats Units l'any 1987 i el replegament internacional a l'Afganistan, a Nicaragua, a Etiòpia, a Angola i a la mateixa Cuba van representar la concreció d'una política que va convertir Gorbaxov en un president extraordinàriament popular arreu del món, prestigi que li faltava a l'interior de la Unió Soviètica.

Certament, les reformes econòmiques, per molt radicals que fossin —amb la permissivitat d'empreses cooperatives privades—, no van resoldre la situació econòmica de l'URSS, que va empitjorar. Mentre que les derivacions polítiques de la *perestroika* van potenciar la formació d'un sector conservador dins del PCUS, contrari a tot tipus de reforma, hi havia un altre sector, bastant més radical, partidari d'accelerar el procés reformista. Enmig, Gorbaxov basculava a dreta i esquerra fins que —davant la contraofensiva que a partir de la tardor

de 1987 va desplegar el sector més conservador del partit— va haver de recolzar-se en els intel·lectuals liberals, que anaven configurant-se com els veritables motors dels canvis a la base, i el setembre de 1988 plantejava celebrar les primeres eleccions lliures i plurals al Congrés de diputats del poble.

La formació d'un moviment popular que es va anar configurant a partir de la possibilitat que oferia la *glasnost* —la transparència informativa— va permetre que, com a l'època de Khrushov, es tornés a qüestionar el passat, primer el passat estalinista i, després, el passat dels setanta anys d'història soviètica. La crisi ideològica que va acabar provocant la *glasnost* va generar una desconfiança generalitzada de la població envers el règim vigent, mentre proliferaven clubs o organitzacions socialistes que, en alguns casos, es constituïen com a plataformes de suport de la *perestroika*, però en altres es plantejaven la superació d'un sistema que consideraven totalitari.

El maig de 1988 es constituïa oficialment la Unió Democràtica, que es plantejava com a objectiu prioritari arribar a un sistema democràtic constitucional.

Paral·lelament, l'esclat de moviments nacionalistes en diferents repúbliques de la Unió va acabar qüestionant la mateixa existència de la Unió Soviètica. L'inici de la conflictivitat nacional es va produir al Caucas, on hi ha més diversitat ètnica i on les contradiccions nacionals eren més acusades. Al conflicte que va acabar enfrontant Armènia amb l'Àzerbaidjan, enfrontades pel territori de Nagorno-Karabakh, s'hi va sumar un important moviment independentista a Geòrgia, mentre que les tres repúbliques bàltiques d'Estònia, Letònia i Lituània plantejaven també la seva imminent independència.

L'esclat dels nacionalismes, juntament amb la crisi econòmica i a la crisi ideològica final, va acabar provocant la desaparició del sistema. En les eleccions al Congrés de diputats del poble que es van celebrar el març de 1989 la majoria va correspondre a les forces progressistes, la qual cosa va qüestionar de soca-rel la legitimitat del poder soviètic.

A començament de l'any 1990 les proclames d'independència de les tres repúbliques

bliques bàltiques van ser seguides per la resta de repúbliques, mentre Gorbachov feia un intent desesperat per aturar una disgregació que ara semblava inevitable i que afectava la mateixa república federativa de Rússia, des del moment en què Borís Ieltsin, un antic responsable del partit comunista a Moscou i ara un reformista radical, en va ser nomenat president el 12 de juny de 1991. El cop d'estat que els sectors més conservadors del PCUS van organitzar l'agost de 1991, i que va acabar fracassant, va representar la definitiva fi de la Unió Soviètica. Després que el Soviet Suprem decidís suspendre totes les activitats del partit comunista, el president de Rússia assumia el control de les institucions ex-soviètiques, i el desembre els tres presidents de Rússia, Bielorússia i Ucraïna anunciaven la fi de l'URSS i la constitució de la Comunitat d'Estats Independents.

El dia 25 de desembre, finalment, acabava dimitint Gorbachov de la presidència d'una Unió Soviètica que, després de setanta-quatre anys d'existència, passava a la història. S'iniciava així una difícil, complexa i molt conflictiva transició.

Quan Mikhaïl Gorbachov va arribar a la presidència, el 1985, l'economia de l'URSS estava a punt de fer fallida. L'onada de canvis que va introduir no va capgirar la situació caòtica del país, però en canvi va servir perquè la seva popularitat a l'estranger pugés molt. Una conspiració d'aquell a qui havia nomenat primer secretari del partit a Moscou, Borís Ieltsin, va acabar amb l'era Gorbachov el dia de Nadal de 1991.

Pelai Pagès

L'URSS, a preu de saldo

**La venda de l'URSS
sota l'oligarquia,
les màfies i la sempre
present amenaça
de la pulsio malèfica
de Ióssif Stalin,
que es pot reencarnar
en el moment
més inesperat
i en el personatge
més imprevisible...
com Vladímir Putin?
Un article
de Llibert Ferri.**

Amb ironia i no poc esperit visionari, a l'últim portaveu de la presidència de l'URSS, Andrei Gratxov, li agrada dir que no és cert que Ióssif Vissariònovitx Djugaixvili, Stalin, morís el 5 de març de 1953 a Moscou. I que possiblement tampoc no havia nascut el 21 de desembre de 1879 a la ciutat georgiana de Gori. Assegura Gratxov que la maligna i estranya pulsio que es va encarnar en el cos del "pare" Stalin possiblement ja havia habitat el cos d'uns quants tsars, i que, ben segur, podria tornar a reaparèixer. Podria ser detectada o reconeguda qualsevol dia en qualsevol president o alt mandatari instal·lat al Kremlin. Així, Gratxov profetitza un "demà, Stalin". Una mena de maledicció que no ha deixat de planar sobre la gran catàstrofe que va significar l'ensorrament i privatització de la Unió Soviètica: ara essent descobert com a pervers origen; ara presentant-se com enganyosa solució de futur... Probablement la maledicció intuïda per Gratxov comparteix gènesi amb l'estigma d'autodestrucció de la Unió Soviètica. Possiblement són una mateixa cosa.

La desbandada. No crec que Borís Ieltsin, impulsor i "administrador" del gran robatori, alhora causa i efecte de la catàstrofe, arribés a estar posseït per la pulsio maligna provinent de Stalin. Ieltsin més aviat hauria pogut ser una reencarnació de Leonid Bréjnev, un altre personatge donat a la farsa, la tragicomèdia i els excessos etílics. Explica el gorbatoxià Aleksandr Tsipko que poc després d'abandonar Mikhaïl Gorbtxov el despatx presidencial van arribar uns joves ieltsinians que se'n van apoderar en un clima de desbandada, entre corredisses i crits. I diu Tsipko que algú que hi era a la vora va poder copsar el posat entre astorat i atabalat de Ieltsin, que posava cara

de preguntar-se: "I, ara, què és el que cal fer?"

L'atabalament de Ieltsin duraria poc, perquè en poques setmanes s'obriria el procés de desmantellament de l'URSS i de les seves propietats. A finals de desembre de 1991 i durant els primers dies de gener de 1992 un exèrcit d'economistes i tècnics, la majoria nord-americans, començaven a aplicar un draconià pla de privatitzacions i pujades de preus. Al capdavant d'aquell equip hi havia Jeffrey Sachs, l'home fort de l'Institut de Harvard per al Desenvolupament Internacional, impulsor de polítiques monetaristes que poc abans havia aplicat a Bolívia i a Polònia. Durant mesos, Sachs i el seu soci, el suec Anders Aslund, van supervisar la redacció de centenars de decrets adreçats a introduir el capitalisme a Rússia mitjançant una teràpia de xoc (de la qual ara no en volen parlar a les entrevistes). L'aleshores primer ministre, Iegor Gaidar, fascinat pel thatcherisme, va ser un espectador de l'experiment i es limitava a dir que sí a tot el que proposava Sachs i després ho portava a firmar per Ieltsin. Cinc anys després l'Organisme de Comptabilitat General dels EUA detectaria i demanaria justificants de partides per més de 325 milions de dòlars que, finalment, es va saber que havien servit per pagar les nòmines dels tècnics nord-americans que van treballar en aquella silenciosa "supervisió" del desmantellament de l'URSS.

Es va tardar cinc anys, doncs, a saber-se que l'arribada del capitalisme a Rússia l'havien dissenyada i aplicada homes i institucions dels EUA.

Vol dir això que aquells mesos es va materialitzar la conspiració capitalista-nord-americana per ensorrar la pàtria del socialisme? Per descomptat que no. Com he dit abans, la Unió Soviètica duia en si mateixa l'estigma de l'autodestrucció, es

va podrir per dintre. No hi ha, doncs, conspiració occidental per destruir-la. Sí que hi ha, no obstant això, aprofitament de la conjuntura amb premeditació i traïdoria per acabar de trinxar l'enemic vençut i imposar-li les regles de joc, tant geoestratègiques com econòmiques. L'URSS es va anar ensorrant tota sola, però l'última empenta va venir de fora.

Subhastes i robatoris. En el període de teràpia de xoc la inflació acumulada a Rússia arribaria al 2.500%, la producció industrial i agrícola cauria més enllà del 80% i es calcula que es van tancar més de 70.000 fàbriques. Un total de 324 grans corporacions industrials, entre les quals hi havia el gegantí consorci Uralmasi i la metal·lúrgica Txeliabinsk, van ser venudes per menys de quatre milions de dòlars cada una. Una investigació del Parlament rus assegura que alguna fàbrica de tractors va ser cedida al mateix preu que una fleca o una fàbrica d'embotits de Suïssa. Una empresa energètica com UES, que als Estats Units hauria costat uns 49.000 milions de dòlars, es va vendre per 200 milions de dòlars.

L'onada privatitzadora de 1992 a 1996 va deixar Rússia pràcticament sense sector públic. Es dona el fet que als Estats Units aquest sector ocupa una quarta part de l'economia, el doble d'ara mateix a Rússia, on l'activitat econòmica estatal amb prou feines representa una vuitena part. A més, el que va aportar a la tresoreria pública aquella gran subhasta trucada i delictiva amb prou feines va significar el 0,15% de la recaptació general. L'evasió de capital de tot aquell període es calcula en uns 300.000 milions de dòlars, encara que l'Acadèmia de Ciències de Moscou assegurui que no va passar dels 125.000 milions de dòlars i els organismes internacionals donen la xifra de 150.000 milions de dòlars. Tot aquell campí qui pugui va tenir, és clar, "gestors" i beneficiaris.

D'aparattxiki' a oligarques. Segons Sachs i Aslund el pla de xoc que patrocinaven havia de convertir Rússia en una societat capitalista moderna farcida de classes mitjanes, però el que va aparèixer després d'aquell experiment (sí, experiment, gairebé tan destructiu

com l'aplicat pels bolxevics) va ser l'oligarquia i la màfia. Del primer estudi profund sobre els nous poders econòmics a Rússia fet a l'Acadèmia de Ciències per la sociòloga Olga Krixtanóvskaia es desprèn que el 60% de les noves elits empresarials provenen del reciclatge de la *nomenklatura* o, dit d'una altra manera, de la metamorfosi de les estructures de l'estat soviètic i del partit comunista. Molta d'aquella gent ja havia fet diners quan la corrupció dels temps de Bréjnev o bé després, quan la *perestroika* de Gorbaxov va donar autonomia a moltes empreses i va fer "gerents" a qui fins llavors eren simples administradors. Són tots aquests buròcrates, *aparattxiki*, els qui invertiran els diners que tenien guardats en subhastes privatitzadores fetes a mida. Un cop enriquits, a partir de l'any 1996, aquella *nomenklatura* reciclada i espavilada se sentirà orgullosa de dir-se así mateix "oligarquia". Quan li vaig preguntar, a Barcelona, a Borís Berezovski (considerat l'oligarca més representatiu de l'"economia criminal") si no creia que aquella privatització s'havia assemblet massa a un robatori, em va contestar que potser sí, però que la propietat soviètica no era de ningú; que algú se l'havia de quedar, i que millor que hagués estat gent com ell, que sabia treure'n profit...

"L'ombra de Putin no és, ni de lluny, la projecció malèfica de Stalin, però alguns dels seus moviments recorden els passos pesants i calculats del dictador a l'hora de canviar d'aliats en l'escena internacional, d'eliminar o d'inventar-se enemics interns, o de desencadenar una onada de nacionalisme rus per mobilitzar la gent." A la imatge, l'actual president rus el dia que va prendre el càrrec, davant el seu antecessor, Borís Ieltsin.

“Uns 50 milions de russos viuen entre la pobresa i la misèria, uns 90 milions es mouen pel territori divers de la precarietat i només uns 7 milions viuen en condicions homologables a les de les classes mitjanes occidentals. En aquest últim apartat, és clar, s’inclouen els rics, els ‘nous russos’, sorgits de totes les varietats de l’oligarquia i la màfia”

I més enllà de l’oligarquia, però sempre al costat d’ella, la màfia. Sorgida igualment del món de la *nomenklatura*, però també del racons més obscurs de la burocràcia, de la policia i fins i tot del KGB, la màfia va marcar tota la vida russa durant la transició. És com una nebulosa d’una naturalesa tan complexa que seria equivocat identificar-la amb els seus contorns més gansterils i de bandidatge. És com una bravada que ha empastifat (i empastifa) des de despatxos del Kremlin i escons de la Duma fins als venedors ambulants de les voravies, passant per milers i milers d’empreses i de bancs. L’exprimer ministre Víktor Txernomirdin assegura que l’anomenada economia criminal va arribar a significar gairebé el 30% del PIB rus. “La màfia és la meitat de la vida russa”, va sentenciar el professor i exdiputat de la *perestroika* Iuri Afanàssiev. “La meitat, no; tota la vida russa és màfia”, proclamaria al cap de poc el liberal progressista Grigori Iavlinski.

S’hauria pogut fer d’una altra manera la transició al capitalisme? Hi havia alguna alternativa a la teràpia de xoc basada en subhastes delictives? Sí, però era una solució politicoeconòmica, gairebé keynesiana, que plantejava el desmantellament controlat de l’URSS, que no va interessar a la *nomenklatura* comunista enriquida ni als poders econòmics internacionals. Aquell pla alternatiu, basat en l’anomenat Programa dels 500 dies, de Stalinlav Xatalin, plantejava una mena de “Pla Marshall per a l’URSS” i el va formular la tardor de 1991 Grigori Iavlinski, aleshores viceprimer ministre del moribund Govern soviètic. El que proposava i va intentar negociar Iavlinski amb els organismes econòmics internacionals era la reconversió gradual de les estructures financeres, industrials i comercials soviètiques a l’economia de mercat mitjançant la inversió de 35.000 milions de dòlars cada any durant cinc anys. Eren 175.000 milions de dòlars gairebé a fons perdut, però que haurien garantit una transició ordenada i, sobretot, sense un alt cost social. Però als centres de decisió econòmica dels Estats Units i d’Europa allò els va semblar massa car i, efectivament, Occident va apostar per una opció més barata: el total de préstecs del Fons

Monetari Internacional (FMI) i del Banc Mundial a Rússia durant aquella etapa no va anar més enllà dels 30.000 milions de dòlars. Barats, molt barats, per als executius de l’FMI que contemplaven la situació des d’una suite de l’Hotel Metropol o del Nacional. Però car, caríssim, per a milions de ciutadans russos i de l’antiga Unió Soviètica que de cop i volta van experimentar, aterrits, com la sanitat, els serveis socials i l’escola feien fallida en ensorrar-se l’estat de la beneficiència que poc o molt els protegia.

Deu milions de morts. Durant aquests últims anys les investigacions sobre l’estructura social russa donen unes xifres que gairebé no varien: uns 50 milions de russos viuen entre la pobresa i la misèria, uns 90 milions es mouen pel territori divers de la precarietat i només uns 7 milions viuen en condicions homologables a les de les classes mitjanes occidentals. En aquest últim apartat, és clar, s’inclouen els rics, els anomenats “nous russos”, sorgits de totes les varietats de l’oligarquia i la màfia.

Per als 140 milions de russos pobres i precaris el dia a dia continua sent un laberint d’obstacles que prenen la forma de tota mena de malalties i patologies socials. Ara mateix, es calcula que només un 34% de la població infantil russa està sana. En la resta es detecta sobretot desnutrició, i la tuberculosi no para d’augmentar. Però el que fa més por és l’expansió del VIH i l’escalada de la sida, que en els pròxims deu anys podria matar més d’un milió de russos. Els responsables sanitaris reconeixen que només és possible controlar el 15% de la població infectada. Però un informe del Grup Internacional de Crisi va més lluny i pronostica que en pocs anys el 20% de la població de Rússia i d’Ucraïna podria ser seropositiva. D’ocupar una posició acceptable en temps soviètics, Rússia ha caigut fins el lloc 130 en el rànquing mundial sobre assistència sanitària establert per l’OMS.

L’alcoholisme no s’ha frenat ni de bon tros i continua sent l’origen de la desestructuració familiar, amb la diferència que sota l’URSS els dos milions de nens maltractats que hi ha cada any a Rússia i els 50.000 que fugen de casa (dels quals

2.000 se suïciden) haurien tingut alguna alternativa benèfica. Cent de cada 40.000 russos consuma un suïcidi: un altre rècord mundial.

L'actual alcalde de Londres, el laborista radical Ken Livingstone, coincideix amb el dirigent socialdemòcrata alemany Oskar Lafontaine a l'hora de considerar que en els últims anys el neoliberalisme imposat a Europa central i oriental ha fet gairebé tantes víctimes com el nazisme. Una apreciació que queda reforçada per un informe de les Nacions Unides publicat el 1999, coincidint amb el desè aniversari de la caiguda del mur de Berlín.

Segons l'ONU nou milions set-centes mil persones, la majoria homes joves i d'edat mitjana, van morir entre 1989 i 1999, la dècada del capitalisme salvatge, a Rússia i a Ucraïna, a conseqüència de la violència, l'alcoholisme, els suïcidis i tota mena de malalties. Això ha fet caure l'esperança de vida a 57 anys en els homes i a 70 en les dones, i ha endinsat Rússia en una crisi demogràfica que especialistes propis com ara Natàlia Rima-xévskaja o el nord-americà Paul Kennedy tipifiquen d'alarmant: Rússia perd cada any 750.000 persones, i això, si no es frena, vol dir que cap el 2050 la població russa, que ara és de 147 milions, podria quedar reduïda a 55 milions. Com diu Aleksandr Soljenitsin, el que li ha passat a Rússia és la catàstrofe socioeconòmica més greu que hagi patit mai un país industrialitzat en temps de pau.

L'ombra de Putin. Però de totes aquestes amenaces, al president Vladímir Putin no li agrada gaire parlar-ne. Mantenint el seu posat enigmàtic el nou amo del Kremlin continua beneficiant-se d'alts índexs de suport popular gràcies al fantasma del terrorisme txetxè, la persecució i expatriació dels oligarques Gus-sinski i Berezovski (Berezovski va ser el seu "padri" en l'ascens al poder), la retòrica patriòtica o el restabliment de l'himne soviètic com a himne nacional. Va deixar entrar els EUA a l'Àsia central exsoviètica i al Caucas arran de l'11 de setembre, però després ha sabut reequilibrar la relliscada arrenjerant-se amb França i Alemanya durant la guerra de l'Iraq. Pocs gosen a retreure-li aquell nyap de l'abraçada amb Bush, com pocs

també tenen prou força per recordar que una setmana abans de l'11-S, l'FBI havia començat a investigar el paper de Putin en el blanqueig de diners d'una empresa de Sant Petersburg durant l'etapa que ell va ser vicealcalde de la ciutat. L'ensorrament de les Torres Bessones va aconsellar arxivar el cas per no enterbolir les relacions amb una Rússia que els EUA necessitaven que estigués de bones i els deixés instal·lar-se a les bases a Tadjikistan i Uzbekistan.

L'ombra de Putin no és, ni de lluny, la projecció malèfica de Stalin, però alguns dels seus moviments recorden els passos pesants i calculats del dictador a l'hora de canviar d'aliats en l'escena internacional, d'eliminar o d'inventar-se enemics interns, o de desencadenar una onada de nacionalisme rus per mobilitzar la gent. El 21 de desembre de 1999, el dia que es va constituir la Duma, en la qual hi havia una àmplia majoria "putinista", l'encara primer ministre Vladímir Putin no va fer cap escarafall quan, en un apartat, el comunista Guennadi Ziugànov va proposar un brindis per commemorar els 120 anys dels naixement de Stalin, del qual el comunista Ziugànov n'era hereu legítim. El president no va dubtar a alçar la copa. Perquè, com augura Andrei Gratxov, la pulsio estaliniana es pot reencarnar en el moment més inesperat i en el personatge més imprevisible.

"La màfia és la meitat de la vida russa", va sentenciar el professor i exdiputat de la 'perestroika' Iuri Afanàssiev. "La meitat, no; tota la vida russa és màfia", proclamaria al cap de poc el liberal progressista Grigori Iavlinski.

Llibert Ferri

EL TEMPS

Des del seu naixement fins a la desaparició. Cronologia de set dècades d'història de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques. Data a data.

Set dècades en dates

Any 1917

8-15 març

Revolució democràtica. El tsar Nicolau II abdica i es constitueix un govern provisional presidit pel príncep Lvov.

16 abril

Vladímir Ilic Lenin torna de l'exili. A Petrograd dona a conèixer les "Tesis d'Abril".

16 juliol

Es produeix la rebel·lió dels mariners de Kronstadt. El Govern inicia una dura repressió contra els bolxevics, que obliga Lenin a amagar-se a Finlàndia.

23 octubre

Els bolxevics decideixen organitzar la insurrecció armada contra el Govern.

7 novembre

S'inicia la revolució bolxevic. Es constitueix el Consell de Comissaris del Poble, presidit per Lenin.

Any 1918

1 febrer

Lev Trotski inicia la formació de l'Exèrcit Roig, per tal de fer front a l'"exèrcit blanc" durant el desenvolupament de la guerra civil russa.

Juliol

S'aprova la Constitució de la República Socialista Federal Soviètica Russa.

Any 1921

8-16 març

El partit bolxevic rus celebra el seu desè congrés, en el qual instaura la nova política econòmica (NEP), que substitueix el "comunisme de guerra". Finalitza la guerra civil.

Any 1922

21 març

Ióssif Stalin, secretari general del Partit Comunista de la Unió Soviètica (PCUS).

30 desembre

Una nova constitució crea la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques.

Any 1924

21 gener

Mor Lenin.

Any 1925

Abril

Celebració del XIV Congrés del Partit Comunista de la Unió Soviètica, en què

s'adopta la fórmula del "socialisme en un sol país".

Any 1927

15 novembre

Lev Trotski, Aleksander Zinoviev i Lev Kamenev són exclosos del partit comunista per Stalin, que referma el seu control del poder.

Any 1928

1 octubre

S'endega el primer pla quinquennal per potenciar la indústria pesant.

Any 1929

Gener

Trotski s'exilia a Prinkipo (Turquia).

17 novembre.

Nikolai Bukharin i altres dirigents del PCUS són expulsats del partit.

Any 1930

Gener

Totes les explotacions agrícoles es transformen en kolkhozos col·lectius. S'inicia l'extermini sistemàtic dels kulaks, els camperols rics.

Any 1936

Agost

S'inicien les grans purgues contra la vella guàrdia bolxevic, que prossegueixen en anys successius.

Any 1940

21 agost

Trotski mor assassinat a Mèxic per ordre de Stalin.

Any 1941

22 juny

Adolf Hitler envaeix l'URSS i en pocs dies les tropes alemanyes arriben prop de Moscou.

Any 1945

Maig

Després de la derrota alemanya de Stalingrad, l'exèrcit soviètic inicia una contraofensiva que el mena fins a l'ocupació de Berlín.

Any 1947-1948

La majoria de països de l'est d'Europa, sota ocupació soviètica, passen a con-

vertir-se en estats comunistes. S'inicia la guerra freda.

Any 1950

Juny

Comença la guerra de Corea.

Any 1953

5 març

Mor Stalin, i al cap de pocs mesos Khrusxov és escollit primer secretari del Partit Comunista de la Unió Soviètica.

27 juliol

Acaba la guerra de Corea.

Any 1956

25 febrer

XX Congrés de PCUS, on Nikita Khrusxov denuncia els crims de Stalin.

Octubre

Esclata a Hongria una revolta anticomunista que culmina amb la intervenció de tancs soviètics.

Any 1961

14 gener

El cosmonauta soviètic Iuri Gagarin es converteix en el primer home que viatja a l'espai.

13 agost

Construcció del mur de Berlín.

Any 1962

Octubre

Crisi dels míssils a Cuba. El mateix any l'URSS i la Xina trenquen relacions.

Any 1964

Octubre

Khrusxov és obligat a dimitir. El succeix Leonid Bréjnev.

Any 1968

20 agost

L'exèrcit soviètic envaeix Txecoslovàquia i posa fi a la Primavera de Praga.

Any 1979

26 desembre

L'exèrcit soviètic envaeix l'Afganistan i col·loca un govern afí.

Any 1982

10 novembre

Mor Leonid Bréjnev. El substitueix Iuri Andropov.

Any 1984

9 febrer

Mor Iuri Andropov, després d'una curta presidència. És substituït per Konstantin Txernenko, que també durarà poc: només un any.

Any 1985

10 febrer

Mor Txernenko. Mikhaïl Gorbatxov arriba al poder i tot seguit posa en funcionament la *perestroika* ("reestructuració") i la *glasnost* ("transparència"), per recuperar una economia en crisi.

Any 1987

Desembre

A Washington té lloc la primera cimera entre Ronald Reagan i Gorbatxov.

Any 1989

15 febrer

Les tropes russes comencen a retirar-se d'Afganistan.

26 març

Se celebren les primeres eleccions multipartidistes al Congrés de diputats de l'URSS.

9 novembre

La caiguda del mur de Berlín precipita la desintegració de l'Europa comunista i de l'URSS.

Any 1990

Març-juny

Estònia, Letònia i Lituània proclamen la independència.

Any 1991

12 juny

Borís Ieltsin és elegit president de la República Federativa de Rússia.

18 agost

Intent de cop d'estat frustrat organitzat per sectors del partit comunista. En els dies següents la majoria de repúbliques declaren la independència.

21 desembre

Desapareix l'URSS. Rússia, Bielorrússia i Ucraïna constitueixen la Comunitat d'Estats Independents.

25 desembre

Gorbatxov dimiteix com a president de la Unió Soviètica.

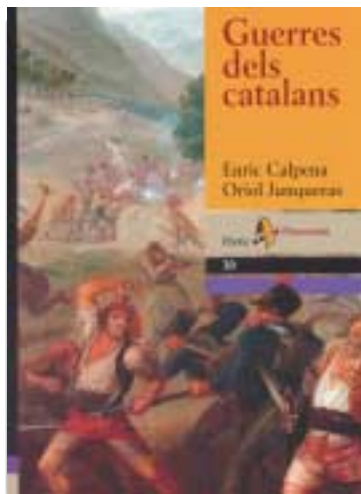
Pelai Pagès

Guerres dels catalans

Enric Calpena i Oriol Junqueras

Editorial Pòrtic. Barcelona, 2003. 190 pàgines.

La recuperació de la memòria història pertoca tant a l'àmbit acadèmic com al conjunt de la ciutadania. Enric Calpena i Oriol Junqueras han recopilat una selecció dels episodis bèl·lics més significatius de la història catalana, des de les conquestes de Jaume I fins a la batalla de l'Ebre. Amb un estil narratiu, els autors expliquen els fets bèl·lics cabdals que han protagonitzat els catalans. El relat s'acompanya d'anècdotes curioses o desconegudes que fan de la lectura de la història un plaer.

Enric Calpena és professor de comunicació audiovisual i ha excel·lit en la direcció de documentals. Oriol Junqueras és professor d'història de la UAB, autor de diversos llibres i assessor en documentals històrics de TV3. Tots dos realitzen el programa *En guàrdia!* a Catalunya Ràdio.

Catalunya: la penúltima cruïlla

Josep M. Puig Salellas

Edicions 62. Barcelona, 2003. 314 pàgines.

Catalunya té una història i aquesta història l'ha anat caracteritzant i modelant com a país. Però les dues grans immigracions del segle XX, la que arriba amb motiu de l'Exposició Universal de l'any 1929 i la posterior a la Guerra Civil, donen lloc a una nova societat, una part de la qual no se sent identificada amb aquells antecedents.

I és justament aquesta societat complexa la que conviu en el marc polític de l'Estatut de 1978. A criteri de l'autor, l'Estatut és un text que va ser fruit d'un pacte, evidentment no escrit, però que ha estat vulnerat per la interpretació contrària al fet autònom que n'han fet les institucions centrals de l'estat, amb el beneplàcit del Tribunal Constitucional. Al final, el marc polític actual resulta insuficient, inservible per a garantir el progrés, a tots els nivells, d'una societat moderna i dinàmica com la catalana. Aquest llibre, segons l'editorial, és un resum d'història de Catalunya des del punt de vista dels fets essencials que la configuren com a nació, i és una reflexió, des de l'actualitat, sobre el futur.

Aquella guerra tan llunyana i tan propera (1936-1939). Testimonis i records de la Guerra Civil a Catalunya

Pelai Pagès i Blanch, Alberto Pérez Puyal

Diputació de Barcelona – Pagès Editors. Lleida, 2003. 388 pàgines.

Una quarantena d'homes i de dones que van viure i patir des de Catalunya i des de la posició dels vençuts les conseqüències de la Guerra Civil de 1936-1939 recorden les vicissituds per les quals van transcórrer les seves vides durant uns anys vitals. Sense afany de revenja, però amb la necessitat de recuperar una memòria que forma part de la història col·lectiva de Catalunya, van passant revista als episodis que van configurar la vida de milions de persones, des dels anys que s'inicien amb la proclamació de la República, l'abril de 1931, fins a la derrota final del règim republicà, el 1939.

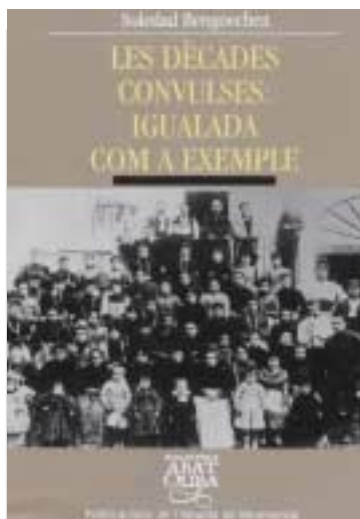
Amb posicions polítiques i ideològiques que van des de la Lliga Regionalista i la democràcia cristiana fins a la CNT, el POUM i el PSUC, passant per Esquerra Republicana de Catalunya, les històries de vida es barregen amb els episodis bèl·lics –als fronts de guerra– o les vicissituds de la rereguarda –la fam, els bombardeigs o els enfrontaments polítics– que van caracteritzar el fenomen més transcendental de la història contemporània d'Espanya i de Catalunya.

Les dècades convulses: Igualada com a exemple. Mobilització patronal i obrera entre principis del segle XX i la dictadura de Primo de Rivera

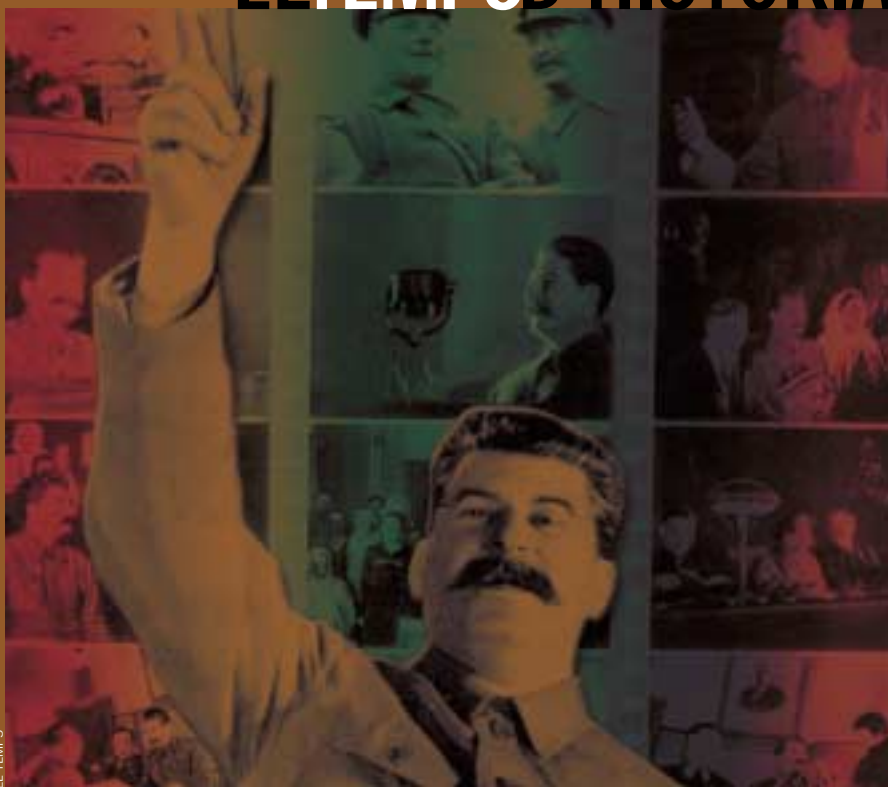
Soledad Bengoechea

Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002. 298 pàgines.

Premi Joan Mercader de Recerca, corresponent a la convocatòria de l'any 2000, el llibre de Soledad Bengoechea se centra en un període especialment intens de la història de Catalunya del segle XX: els anys que es corresponen a les importants convulsions socials que van menar a la proclamació de la dictadura de Primo de Rivera. Bengoechea, profunda coneixedora del període, ha triat ara la ciutat d'Igualada per aprofundir en l'anàlisi socioeconòmica d'una societat que, a partir de l'esclat de la Gran Guerra del 1914, va viure immersa en una conflictivitat progressiva que va enfrontar durament els sindicalistes de la CNT amb una patronal que no va dubtar a recórrer al *locout* davant les reivindicacions obreres. La intensitat del conflicte social, que al mateix temps es produeix a tot Catalunya, explica, més que altres raons de tipus polític, la crisi final de l'estat de la restauració. **P. P.**

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA